

Krystian Chołaszczyński*

Akademia Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu

ORCID: 0000-0001-5063-0762

WPROWADZENIE DO ANALIZY GŁÓWNYCH WYZNACZNIKÓW POLITYKI ZAGRANICZNEJ REPUBLIKI ZIMBABWE ZA RZĄDÓW ROBERTA GABRIELA MUGABEGO

Streszczenie

Współczesna historia Republiki Zimbabwe jest ściśle związana z osobą Roberta Mugabe. Był pierwszym premierem i drugim prezydentem w historii kraju. Od 1980 r., czyli od uzyskania niepodległości, przez kolejne 37 lat Robert Mugabe miał wpływ na to, co się dzieje. Jego autorytarne rządy określane są mianem mugabeizmu. Rezultatem tego był i jest permanentny kryzys, który trwa do dziś. Choć Robert Mugabe został obalony w 2017 r., a zmarł w 2019 r., podjęte przez niego decyzje wpłynęły znacząco na Zimbabwe. Na politykę zagraniczną Republiki Zimbabwe wpłynęło kilka czynników. Za najważniejszy należy uznać sam proces dekolonizacji. Kryzys rodezyjski miał decydujący wpływ na kształt polityki w niepodległym już państwie. Nie należy zapominać, że elity Zimbabwe zostały wykreowane podczas Zimnej Wojny. Kolonizacja spowodowała częściową erozję tradycyjnych struktur rodowo-plemiennych. Pustkę w miejscu tradycyjnych liderów zastąpiły nowe formacje polityczne, które najczęściej szukały oparcia w partiach komunistycznych. Pomimo faktu, że Zimbabwe nigdy nie przyjęło komunizmu, forma działania głównej partii politycznej jest zbliżona do wielkich darczyńców ze Związku Radzieckiego czy Chińskiej Republiki Ludowej. Nic dziwnego, że Robert Mugabe jest czasem określanym jako maoista. Artykuł ma na celu

* Krystian Chołaszczyński – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce i magister stosunków międzynarodowych, wykładowca w Akademii Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu, zastępca koordynatora Regionalnego Ośrodka Debaty Międzynarodowej w Toruniu, sekretarz redakcji czasopisma naukowego „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie” wydawanego przez Akademię Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu oraz członek rady redakcji czasopisma naukowego „The Antoninus Journal” wydawanego przez Papieński i Królewski Uniwersytet Świętego Tomasza w Manili na Filipinach, członek zarządu Towarzystwa Przyjaciół Janikowa im. Henryka Czamana.

przedstawienie głównych kierunków polityki zagranicznej Roberta Mugabego i stanowi jedynie przyczynek do dalszych badań.

Słowa kluczowe: Republika Zimbabwe, Robert Gabriel Mugabe, polityka zagraniczna, Rodezja Południowa, dekolonizacja

Summary

INTRODUCTION TO THE ANALYSIS OF THE MAIN DETERMINANTS OF THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF ZIMBABWE UNDER THE RULE OF ROBERT GABRIEL MUGABE

The modern history of the Republic of Zimbabwe is closely related to the person of Robert Mugabe. He was a First Prime Minister and Second President. Since 1980, which means since independence, for the next 37 years, Robert Mugabe had an influence on what happens. His authoritarian rule is referred to as Mugabeism. The result was a permanent crisis that continues to this day. Although Robert Mugabe was overthrown in 2017, and he died in 2019 the decisions taken by him, further, to affect Zimbabwe. Several factors influenced the foreign policy of the Republic of Zimbabwe. The process of decolonization itself should be considered the most important. The Rhodesian crisis had a decisive influence on the shape of politics in the independent state. It should not be forgotten that Zimbabwe's elites were forged during the Cold War. Colonization resulted in a partial erosion of traditional clan-tribal structures. The void was replaced by political formations which most often sought support in communist parties. Despite the fact that Zimbabwe never adopted communism, the form of operation of the main political party is similar to the large donors from the Soviet Union and the People's Republic of China. It is not surprising that Robert Mugabe is sometimes described as a Maoist. The aim of the article is to present the main directions of the foreign policy pursued by Robert Mugabe and is only a contribution to further research.

Keywords: The Republic of Zimbabwe, Robert Gabriel Mugabe, foreign policy, Southern Rhodesia, decolonization

Wstęp

Od 1 do 7 sierpnia 1979 r., w Lusace, miała miejsce konferencja Brytyjskiej Wspólnoty Narodów, na której państwa afrykańskie, a także Australia, wymusiły na Wielkiej Brytanii, reprezentowanej przez premier Margaret Thatcher, decyzję o zorganizowaniu konstytucyjnej konferencji w Lancaster House. Szczególną rolę

w tym nacisku odegrali Kenneth Kaunda i Julius Nyerere. Spotkanie w Lancaster House miało miejsce od 10 września do 21 grudnia 1979 r. W ten sposób kończył się trwający blisko 15 lat kryzys rodezyjski¹.

Przez 90 lat, osadnicy, głównie pochodzenia europejskiego, sprawowali kontrolę nad obszarem, który obecnie stanowi terytorium Republiki Zimbabwe. Kiedy przez kontynent afrykański przechodził „wiatr zmian” (potoczne określenie przemian, które skutkowały zniesieniem kolonialnej zależności) władze w Salisbury – stolicy brytyjskiej kolonii Rodezja Południowa – zdecydowały się na ogłoszenie 11 listopada 1965 r. Jednostronnej Deklaracji Niepodległości (*Unilateral Declaration of Independence – UDI*)².

Należy podkreślić, że żadne państwo na świecie nie uznało tej decyzji, której celem było utrzymanie ówczesnego stanu rzeczy i niedopuszczenie afrykańskiej / rdzennej większości do władzy. W tym też czasie światowa opinia usłyszała o tej zbuntowanej brytyjskiej kolonii. Dopiero geopolityczne zmiany na południu kontynentu związane z upadkiem portugalskiego imperium kolonialnego oraz kryzysem gospodarczym i politycznym spowodowały, że rząd nieuznawanej Republiki Rodezji Iana Douglasa Smitha zdecydował się na porozumienie z osiągającymi coraz większe sukcesy afrykańskimi ruchami wyzwoleniczymi³.

Dnia 12 grudnia na lotnisku w Salisbury wysiadł Lord Soames, gubernator Wielkiej Brytanii. Rodezja ponownie stała się brytyjską kolonią. Jednym z pierwszych posunięć Lorda Soamesa był akt łaski i amnestia dla wszystkich więźniów politycznych. W tym samym czasie społeczność międzynarodowa zniosła sankcje⁴. 4 marca 1980 r., Lord Soames powierzył Robertowi Mugabemu tekę premiera⁵. 11 kwietnia mianowano pierwszego prezydenta Zimbabwe, Canaana Banana, który objął swój urząd 18 kwietnia 1980 r. Tego samego dnia w obecności Księcia Karola nadano Zimbabwe niepodległość⁶.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie polityki zagranicznej Republiki Zimbabwe od uzyskania niepodległości do obalenia wieloletniego przywódcy tego kraju, Roberta Gabriela Mugabego w 2017 r. Jednakże zasadne jest ukazanie

¹ Zob.: *Southern Rhodesia 1979 Act*, w: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1979/52/pdfs/ukpga_19790052_en.pdf, [dostęp:18.04.2021].

² Pełny tekst UDI można zobaczyć w internetowej wersji Sourcebook Modern History, w: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1965Rhodesia-UDI.html>, [dostęp: 18.04.2021].

³ Zob.: K. Chołaszczyński, *Etnopolityka jako funkcjonalny element kształtujący system polityczny Republiki Zimbabwe*, Toruń 2014, s. 624.

⁴ Zob.: D. Coltard, *A Decade of Suffering in Zimbabwe – Economic Collapse and Political Repression under Robert Mugabe*: w: *CATO Institute Center for Global Liberty & Prosperity Development Policy Analysis* No. 5, 24 March 2008.

⁵ Zob.: T. Royle, *Winds of Change. The end of Empire in Africa*, Cambridge 1996.

⁶ D. Blair, *Degrees in violence*, London 2002, s. 29.

skutków kryzysu rodezyjskiego, gdyż to właśnie w tym czasie ukształtowały się dość ściśle stosunki polityczne i gospodarcze na południu Afryki.

Z jednej strony, dziesięciolecia okresu kolonialnego spowodowały, że ekonomiczne zależności były oczywiste. Praktycznie południe kontynentu było w brytyjskich rękach. Posiadłości niemieckie w Namibii po I wojnie światowej były pod kontrolą Związku Południowej Afryki. Natomiast portugalskie Angola i Mozambik miały dobre stosunki z lokalnymi samorządami kolonialnymi w tym rejonie. Z tego też powodu obok dobrych stosunków gospodarczych, istniały również dobre stosunki polityczne. Z drugiej zaś strony, uzyskujące niepodległość nowopowstałe państwa afrykańskie zawiązywały sojusze przeciwko rządów, które prowadziły politykę rasową. Przejmowane przez afrykańskie / rdzenne większości stery rządów spowodowało, że międzypaństwowe relacje w tej części kontynentu ugruntowały się w epoce już postkolonialnej.

Umiędzynarodowienie problemu rodezyjskiego

Narastanie kryzysu rodezyjskiego w pierwszej połowie lat 60. XX w. pociągnęło za sobą trzy bezpośrednie skutki w ówczesnych stosunkach międzynarodowych. Po pierwsze, państwa południowej Afryki zaczęły się konsolidować i zarazem ściśle współpracować. Ze względu na dominującą rolę osadniczych społeczności zwykło się je nazywać „Białymi Imperiami”, a należały do nich Republika Południowej Afryki, Rodezja Południowa oraz portugalskie posiadłości w Angoli i Mozambiku, a także okupowana przez RPA Namibia. Po drugie, ze względu na silne wpływy gospodarcze RPA w niektórych państwach afrykańskich np.: Mali, Zambii lub z powodu uwarunkowań geopolitycznych np.: Botswana, państwa afrykańskie zaczęły się różnić w kwestii postępowania z południem Afryki. Można zauważyć podział na grupę bardziej radykalnych krajów np. Tanzanii i państw umiarkowanych w swym stanowisku. Po trzecie, problem rodezyjski został przeniesiony na arenę międzynarodową, co zwłaszcza widać w pracach Organizacji Narodów Zjednoczonych ONZ, pomimo wyraźnego sprzeciwu Wielkiej Brytanii, która nadal uznawała to za swój wewnętrzny problem⁷.

Od 1961 r. kwestia rodezyjska była rozpatrywana przez Narody Zjednoczone, chociaż powinno stać się to wcześniej, gdyż w 1946 r. wszystkie metropolie były zobowiązane przesłać do ONZ listę z podlegającymi terytoriami kolonialnymi, co było zgodne z *artykułem 73., punktem e* Karty Narodów Zjednoczonych⁸.

⁷ Zob.: K. Chołaszczynski, *Z dziejów apartheidu w Afryce. Rządy Douglasa Iana Smitha w Rodezji Południowej*, w: „Pro Fide Rege et Lege”, numer 2(66) 2010, Biała Podlaska 2010, s. 71–83.

⁸ Patrz: *Karta Narodów Zjednoczonych*, w: <http://www.bb.po.gov.pl/images/Prawa/PNZ/KNZ.pdf>, [dostęp: 18.04.2021].

Rodezja Południowa na tej liście się nie znalazła, co zostało zmienione dopiero przez Komitet 24⁹ w 1962 r. i to mimo sprzeciwów Londynu¹⁰. Dopiero rezolucja 1747/XVI Zgromadzenia Ogólnego ZO ONZ z 28 czerwca 1962 r.¹¹ oficjalnie uznała Rodezję za obszar zależny, przez co obszar ten zaczął podlegać jednemu rozdziałowi Karty NZ – deklaracji w sprawie obszarów nierządzących się samodzielnie.

Przez następne lata problem rodezyjski był wielokrotnie rozpatrywany przez ZO ONZ, z różnych powodów: reform wewnętrznych, uwolnienie więźniów, zniesienia segregacji, brak prac nad ewentualnym przyznaniem niepodległości etc., czego dowodem są rezolucje: 1755/XVII¹², 1883 i 1899/XVIII¹³ z 1962 i 1963 r. W 1963 r. Ghana, Mali, Gwinea i Maroko oficjalnie wyraziły zaniepokojenie dobrojeniem władz Salisbury, lecz przed spodziewaną rezolucją RB ONZ, Londyn zastosował instytucję weta¹⁴. W roku 1965 spodziewano się samowolnej decyzji rządu Smitha o ogłoszeniu niepodległości, co znalazło swoje odzwierciedlenie w rezolucji Rady Bezpieczeństwa RB ONZ z 6 maja 1965 r. numer 202¹⁵ oraz rezo-

⁹ *Special Committee on the Situation with Regard to the Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples* – 24 osobowy skład. Patrz: E. McWhinney, *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, New York 14 December 1960, w: <https://legal.un.org/avl/ha/dicc/dicc.html>, [dostęp: 18.04.2021]; *Committee of 24 (Special Committee on Decolonization)*, w: <https://www.un.org/dppa/decolonization/en/c24/about>, [dostęp: 18.04.2021].

¹⁰ M. J. Malinowski, *Kryzys rodezyjski*, Warszawa 1975, s. 175–176.

¹¹ Patrz: *United Nations General Assembly Resolution 1747*, w: [file:///C:/Users/wsksim/Downloads/A_RES_1747\(XVI\)-EN.pdf](file:///C:/Users/wsksim/Downloads/A_RES_1747(XVI)-EN.pdf), [dostęp: 08.11.2022]; *Resolutions adopted by the General Assembly at its 16th session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/16>, [dostęp: 18.04.2021].

¹² *United Nations General Assembly Resolution 1755*, 12 październik 1962, w: [file:///C:/Users/wsksim/Downloads/A_RES_1755\(XVII\)-EN.pdf](file:///C:/Users/wsksim/Downloads/A_RES_1755(XVII)-EN.pdf), [dostęp: 08.11.2022]; *Resolutions Adopted by the General Assembly during its seventeenth session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/17>, [dostęp: 18.04.2021].

¹³ *United Nations General Assembly Resolution 1883*, 14 październik 1963, w: [file:///C:/Users/wsksim/Downloads/A_RES_1883\(XVIII\)-EN.pdf](file:///C:/Users/wsksim/Downloads/A_RES_1883(XVIII)-EN.pdf), [dostęp: 08.11.2022]; *United Nations General Assembly Resolution 1889*, 6 listopad 1963, w: file:///C:/Users/wsksim/Downloads/A_5691-EN.pdf, *dostęp dn. 18.04.2021*; *Resolutions Adopted by the General Assembly during its eighteen session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/18>, [dostęp: 19.04.2021].

¹⁴ M. J. Malinowski, dz. cyt., s. 177–178.

¹⁵ *United Nations Security Council Resolution 202*, 6 maja 1965, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90482>, [dostęp: 19.04.2021]; *Security Council Resolutions – 1965*, w: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1965>, [dostęp: 08.11.2022].

lucji 2012/XX¹⁶ i 2022/XX¹⁷ ZO ONZ, które potępiały wszelkie próby wymuszenia niepodległości i żądały zwołania ogólnonarodowej konferencji. Mimo, iż Wielka Brytania zgodziła się na udział ONZ w rozwiązywaniu konfliktu, to nadal wielokrotnie wysuwała sugestie, iż problem ten stanowi wewnętrzną kwestię metropolii.

Reakcja na *Unilateral Declaration of Independence* była do przewidzenia, o czym świadczy rezolucja 2024/XX ZO ONZ z 11 listopada 1965 r.¹⁸ oraz rezolucja 216 RB ONZ¹⁹ z następnego dnia, zgłoszona przez Senegal i Jordanię²⁰, które potępiły samowolny akt i wezwały do stłamszenia rebelii, jak również zerwania stosunków z Salisbury. Innymi ważnymi dokumentami były m.in.: zezwolenie dane Wielkiej Brytanii na użycie wojska wobec statków próbujących dostarczyć ropę do Rodezji (rezolucja 221 RB ONZ z 9 kwietnia 1966 r.²¹), embargo na broń i inne towary (rezolucja 232 RB ONZ z 16 grudnia 1966 r.²²), całkowite embargo na eksport i import (rezolucja 253 RB ONZ z 29 maja 1968 r.²³) oraz akt odmówienia uznania samozwańczej republiki (rezolucja 277 RB ONZ z 18 marca 1970 r.²⁴).

¹⁶ *United Nations General Assembly Resolution 2012*, 12 październik 1965, w: file:///C:/Users/wkskim/Downloads/A_C-4_SR-1541-EN.pdf, [dostęp: 19.04.2021]; *Resolutions Adopted by the General Assembly during its twentieth session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/20>, [dostęp: 19.04.2021].

¹⁷ *United Nations General Assembly Resolution 2022*, 2 listopad 1965, w: https://digitallibrary.un.org/record/203554?ln=zh_CN, [dostęp: 08.11.2022]; *Resolutions Adopted by the General Assembly during its twentieth session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/20>, [dostęp: 19.04.2021].

¹⁸ *Resolutions Adopted by the General Assembly during its twentieth session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/20>, [dostęp: 19.04.2021].

¹⁹ *United Nations Security Council Resolution 216*, 12 listopad 1965, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90483>, [dostęp: 08.11.2022]; *Security Council Resolutions – 1965*, w: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1965>, [dostęp 19.04.2021].

²⁰ *Situation in Southern Rhodesia*, w: http://www.un.org/en/sc/repertoire/64-65/Chapter%208/64-65_08-13-Situation%20in%20Southern%20Rhodesia.pdf, [dostęp: 19.04.2021].

²¹ *United Nations Security Council Resolution 221*, 9 kwiecień 1966, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90501>, [dostęp: 19.04.2021]; *Security Council Resolutions – 1966*, <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1966>, [dostęp: 19.04.2021].

²² *United Nations Security Council Resolution 232*, 16 grudzień 1966, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90502>, [dostęp: 19.04.2021]; *Security Council Resolutions – 1966*, <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1966>, [dostęp: 19.04.2021].

²³ *United Nations Security Council Resolution 253*, 29 maja 1968, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90750>, [dostęp: 19.04.2021]; *Security Council Resolutions – 1968*, w: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1968>, [dostęp: 19.04.2021].

²⁴ *United Nations Security Council Resolution 277*, 18 marca 1970, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90779>, [dostęp: 19.04.2021]; *Security Council Resolutions – 1970*, w: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1970>, [dostęp: 19.04.2021].

Natomiast ZO ONZ, 7 listopada 1968 r., przyjęło rezolucję 2383/XXIII²⁵, w której stwierdzono, że jedynie użycie siły przez Wielką Brytanię może zdusić rebelię. Trzeba jednak zauważyć, że wiele projektów przepadało ze względu na opór samej metropolii: próba przeforsowania projektu użycia siły przez RB ONZ napotkał na brytyjskie weto (1969 r.). To samo spotkało projekt rezolucji Rady Bezpieczeństwa, w której przyznanie Rodezji niepodległości uzależniono od utworzenia rządu opartego na zasadzie większości (1970 r.)²⁶.

W tym miejscu muszę zauważyć, iż mimo faktu nieuznawania przez żadne państwo na świecie UDI i proklamowanej republiki, oraz oficjalnie głoszone poparcie względem nakładanych sankcji, niejednokrotnie partykularne interesy przeważały. Najlepszym przykładem są Stany Zjednoczone. USA oficjalnie poparły Wielką Brytanię, nie uznając samowolnych decyzji D. I. Smitha i zamykając swoje przedstawicielstwo w Salisbury, zamrażając aktywa bankowe oraz przyłączając się do embarga²⁷, lecz czyniły to zazwyczaj z lekkim opóźnieniem. Ponadto już w 1971 r. Senat amerykański zażądał, by zniesiono embargo na rodezyjski chrom²⁸, a same sankcje wielokrotnie były omijane. Jak wyliczono, amerykańskie firmy w całej Afryce Południowej, mimo nałożonych sankcji zainwestowały blisko 1,665 miliardów dolarów, co stanowiło około 17% wszystkich inwestycji zagranicznych. Wśród inwestorów byli: American Airlines Inc., American Motors Corporation, Baxter Laboratories Inc., Computer Sciences Corporation, Eastman-Kodak Company, Encyclopedia Britannica Inc., Ford Motor Company, Fiat-Allis Construction Machinery Inc., General Motors Corporation, The Gillette Company, Metro-Goldwyn-Mayer International Inc., Mobil Oil Corporation etc²⁹.

²⁵ *Resolutions Adopted by the General Assembly during its twenty-third session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/23>, [dostęp: 19.04.2021].

²⁶ *United States First U. N. Veto Aids Rhodesia*, w: *St. Petersburg Times*, 18 marzec 1970, w: <http://news.google.com/newspapers?nid=888&dat=19700318&id=0nYzAAAIBA&sjid=-HsDAAAIBA&pg=4442,6410338>, [dostęp: 19.04.2021].

²⁷ Zob.: J. Galtung, *On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia*, w: *World Politics*, Volume 19, Issue 3, Apr. 1967, w: http://www.stanford.edu/class/ips216/Readings/galtung_67.pdf, [dostęp: 19.04.2021]; W. Minter, E. Schmidt, *When Sanctions Worked: The Case of Rhodesia Reexamined*, w: *African Affairs*, Vol. 87, No. 347, Apr. 1988, w: <http://www.africanfocus.org/editor/aa1988.php>, [dostęp: 19.04.2021].

²⁸ Patrz: C. Munhamu Botsio Utete, *American Policy on Zimbabwe: the economic and political context of recent policy*, 24-25 marca 1972, w: http://psimg.jstor.org/fsi/img/pdf/t0/10.5555/al.sff.document.acoa000371_final.pdf, [dostęp: 19.04.2021]; *Importation of Rhodesian Chrome. Hearing before the Subcommittee on African Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate*, w: www.noeasyvictories.org/congress/uscg007.pdf, [dostęp: 19.04.2021].

²⁹ Patrz: L. Litvak, R. DeGrasse, K. McTigue, *South Africa: Foreign Investment and Apartheid*, Washington/Amsterdam 1978 – znajduje się tam lista blisko setek amerykańskich firm inwestujących w Afryce Południowej, mimo embarga, które obowiązywało.

Niejasną postawę prezentowała Francja. Wstrzymywała się od głosu podczas wszystkich głosowań w ONZ, a jednocześnie sprzedawała broń Pretorii. Natomiast Total Oil Company wielokrotnie łamał embargo na dostarczanie do Rodezji ropy naftowej. Łączono tę firmę z ówczesnie budowaną w Johannesburgu wielką rafinerią. Konsulat w Salisbury został zamknięty dopiero pod silnym naciskiem Londynu. Podobnie miała się kwestia z Republiką Federalną Niemiec. Oficjalnie Bonn przyłączyło się do sankcji, czego dowodem było zamknięcie konsulatu w 1970 r., lecz wcześniej w 1966 r. wybuchł skandal, związany z drukowaniem w RFN funtów szterlingów na zlecenie władz w Salisbury. Jak podawał „The Economist”, w pierwszych latach kryzysu głównymi państwami, które mimo nałożonych sankcji handlowały z Rodezją były: RFN, Japonia, Francja, Holandia, Włochy i Szwajcaria. Jednakże po proklamowaniu republiki w 1970 r. te państwa, które zwlekały z zamknięciem swych konsulatów, w końcu to uczyniły a były to: Dania, Norwegia, Włochy, Kanada, Nowa Zelandia, Holandia, Belgia, Australia, Grecja, Szwajcaria oraz Austria³⁰.

Taka sytuacja międzynarodowa spowodowała, że państwa Afryki Południowej zaczęły się zbliżać i tworzyć coś w rodzaju trwałego sojuszu. Chodzi o Republikę Południowej Afryki, Rodezję Południową, Angolę oraz Mozambik – pośrednio Portugalię. Już na początku lat 60. XX w. w Pretorii narodził się pomysł stworzenia Paktu Południowoafrykańskiego (SATO). Projekt upadł, lecz współpraca militarna rozwinęła się na szeroką skalę. W czerwcu 1961 r., na pograniczu angolańsko-namimibijskim, Pretoria i Lizbona ustanowiły wspólne punkty graniczne i patrole³¹.

Problem antyporugalskiej partyzantki w Angoli był znaczący dla premiera Portugalii, Antonio Salazara³². W lipcu 1961 r. podczas wspólnych obrad ministrów obrony narodowej RPA i Portugalii w Lizbonie ustalono stopień zaangażowania Pretorii pod względem militarnym. W następnych latach mogliśmy zauważyć znaczny wzrost liczby wspólnych manewrów wojskowych. Od tego momentu sojusz obu państw był dla wszystkich bardzo widoczny, a dla dalszego rozwoju współpracy ważne stała się pomoc rządowi w Salisbury. Takie zbliżenie, zwłaszcza między Rodezją i Lizboną, można zauważyć w 1965 r. Głównie za sprawą wypowiedzi znaczących polityków³³. Jednakże należy zauważyć, że nigdy nie podpisano żadnego dokumentu stwierdzającego powstanie sojuszu. Więcej korzyści przynosiły nieformalne kontakty niż ich sformalizowanie. Dowodzi tego

³⁰ M. J. Malinowski, dz. cyt., s. 188.

³¹ Z. Dobosiewicz, T. Łętocha, M. Malinowski, „Białe Imperium” Południowej Afryki, Warszawa 1974, s. 151.

³² Zob.: M. D. D. Newitt, *Portuguese Settlement on the Zambezi*, London 1973.

³³ Z. Dobosiewicz, T. Łętocha, M. Malinowski, dz. cyt., s. 154.

m.in. wizyta ministra spraw zagranicznych Portugalii Ruia Manuela de Madeiro d'Espiny Patricia w RPA, w 1973 r., który odmówił podpisania militarnego paktu³⁴.

Stosunki rodezyjsko-południowoafrykańskie były bardziej zażyłe. To zbliżenie, jak już wspominałem, rozpoczęło się tuż przed ogłoszeniem UDI. Wtedy też D. I. Smith odwiedził Pretorię i Lizbonę. W późniejszym okresie premier Rodezji niemalże co roku odwiedzał RPA, natomiast we wrześniu 1965 r. oficjalnie został otwarty portugalski konsul w Salisbury³⁵. Podobnie uczyniła RPA.

Na uwagę zasługuje fakt, iż już pod koniec 1965 r. do Rodezji przybyły pierwsze portugalskie oddziały z Mozambiku, celem przejścia zapory wodnej w Kariba na rzece Zambezi. Natomiast RPA i Portugalia odmówiły wzięcia udziału w międzynarodowych sankcjach i ogłosiły, że będą gospodarczo pomagać rządowi Smitha, co ściśle wiązało się z omijaniem embarga na ropę naftową³⁶. Poza tym, przez cały okres konfliktu do Rodezji szła pomoc wojskowa w celu stłumienia ruchów narodowyzwoleńczych. W ten oto sposób powstał sojusz Pretoria – Salisbury – Lizbona, który zwykło się nazywać „Białymi Imperiami Afryki Południowej”.

Należy jednak zwrócić uwagę na pewne fakty, które spowodowały, iż niektóre państwa znalazły się mimowolnie w tym bloku. Jednym z nich jest Namibia, wcześniej będąca kolonią niemiecką, która od 1915 r. okupowana przez Związek Południowej Afryki. Na mocy decyzji Ligi Narodów obszar ten stał się częścią systemu mandatowego kategorii C, czyli bez możliwości przyznania niepodległości, a zarząd oddano ZPA. Po rozwiązaniu Ligi Narodów Pretoria uznała, że nie jest już niczym ograniczona i dokonała aneksji Namibii. W ten sposób obszar ten stał się częścią bloku „Białego Imperium”³⁷. Gospodarczo związane z południem były Botswana, Lesotho i Ngwane (Suazi) poprzez eksport oraz siłę roboczą, która z tych krajów głównie kierowała się do Rodezji i RPA, co było ściśle związane z unią celną z 1910 r. W podobnie trudnej sytuacji było Malawi.

Innym sposobem na zacieśnienie kontaktów była produkcja energii elektrycznej. Dokonano budowy licznych zapór i elektrowni, z czego największymi były: elektrownia w Angoli na rzece Kunene, koło Nova Lisboa, elektrownia w Lesotho na rzece Oranje oraz największa w Afryce elektrownia Caborra Bassa na rzece Zambezi w Mozambiku. Nadmiar prądu był sprzedawany między państwa bloku³⁸. Do dziś współpraca w tej dziedzinie jest bardzo silna, a odbywa się w ramach Southern African Power Pool (pod auspicjami Wspólnoty Rozwoju

³⁴ Tamże, s. 155.

³⁵ Zob.: A. Binda, *Mozambique 1968 – 72. Rhodesian and Portuguese Cooperation*, w: <http://www.rhodesianforces.org/Mozambique1968-72.htm>, [dostęp: 19.04.2021].

³⁶ Patr.: G. Arrighi, *The Political Economy of Rhodesia*, Haga 1967.

³⁷ Główną organizacją narodowyzwoleńczą było SWAPO.

³⁸ Z. Dobosiewicz, T. Łętocha, M. Malinowski, op. cit., s. 166–167.

Afryki Południowej SADC: Angoli, Botswany, Konga, Lesotho, Mozambiku, Malawi, Namibii, RPA, Suazi, Tanzanii, Zambii i Zimbabwe³⁹.

Pozostałe państwa afrykańskie były mniej jednolite w swoich działaniach. Oczywiście, krytykowały UDI i popierały działania Zimbabwe African People's Union ZAPU i Zimbabwe African National Union ZANU (dwóch głównych sił politycznych i militarnych ruchu wyzwolenczego), lecz różnice dotyczące form działania spowodowały, że ich postawa w owym czasie nie zasługiwała na uwagę światowej opinii publicznej.

Krytyka „Białych Imperii” zaczęła się od deklaracji Organizacji Jedności Afrykańskiej OJA z 1964 r., w której krytykowano rząd D. I. Smitha za próbę wymuszenia niepodległości i sugerowano, aby Malawi oraz Zjednoczona Republika Tanzanii, wsparły walczące organizacje. Ponadto wezwano Wielką Brytanię, by rozpoczęła reformy w swojej kolonii oraz zwolniła wszystkich więźniów. Najbardziej radykalne w tym pierwszym okresie konfliktu była Tanzania Juliusa Nyerere oraz Ghana, z charyzmatycznym przywódcą Kwame Nkrumahem. Domagano się nawet zbrojnej interwencji, a przede wszystkim sankcji wszelkiego rodzaju. W podobnym stylu wypowiadali się Hastings Banda (prezydent Malawi) oraz Kenneth Kaunda (prezydent Zambii), chociaż jak wiemy przywódca Malawi czynił to tylko z pobudek taktycznych, gdyż zależność gospodarcza względem RPA była tak duża, że na inne działania nie mógł się zgodzić. Umiarkowane pozostały Kenia i Nigeria, lecz też krytykowały zarówno Londyn, jak i Salisbury⁴⁰.

W roku 1965, Nigeria zmieniła zdanie i razem z Tanzanią apelowały do premiera Wielkiej Brytanii Harolda Wilsona o zbrojną interwencję. W tym samym czasie OJA wypracowała siedmiopunktowy program działania na rzecz rozwiązania konfliktu⁴¹, lecz w łonie samej organizacji nie było zgody, co do szczegółów. Mali i Algieria poparły pomysł zbrojnej interwencji Londynu, lecz przeciwnie były Gwinea i Ghana. Po UDI, za użyciem siły pozostawały: Nigeria, Ghana, Tanzania i Etiopia. Z czasem jednak głosy radykalne ustępowały i pod koniec 1965 r., oprócz czterech wymienionych państw, tylko Uganda i Zambia były za wysłaniem wojska przez metropolię⁴².

W grudniu 1965 r., OJA postanowiła przystąpić do międzynarodowych sankcji oraz wystosować ultimatum względem Londynu. Zażądano, by Londyn uczynił jakiegokolwiek kroki w celu zakończenia kryzysu, w przeciwnym razie stosunki dyplomatyczne zostałyby zerwane. Jednak i to ultimatum nie było przez wszystkie

³⁹ Strona *Southern African Power Pool*, w: <http://www.sapp.co.zw/>, [dostęp: 19.04.2021].

⁴⁰ M. J. Malinowski, dz. cyt., s. 192–194.

⁴¹ *Resolutions adopted by the Second Ordinary Session of the Assembly of Heads and Government Held in Accra Ghana*, 21 – 26 października 1965, w: https://au.int/sites/default/files/decisions/9513-assembly_en_21_26_october_1965_assembly_heads_state_government_second_ordinary_session.pdf, [dostęp: 19.04.2021].

⁴² M. J. Malinowski, dz. cyt., s. 195–197.

państwa respektowane. Z 36 członków OJA, tylko 10 zerwało stosunki: Somalia, Ghana, Algieria, Kongo Brazzaville, Mauretania, Mali, Zjednoczona Republika Arabska, Gwinea, Tanzania i Sudan. Z czasem jednak tych państw zaczęło ubywać. Już na początku 1966 r. Sudan i Ghana nawiązały kontakty z Londynem (w Ghanie po przewrocie)⁴³. W 1968 r. nawet Tanzania podjęła decyzję o normalizacji bilateralnych relacji. Większość państw zaczęła prezentować umiarkowane stanowisko, co wiązało się z naciskiem mocarstw zachodnich. Przykładem tego może być konferencja Wspólnoty Narodów w Nigerii, w 1966 r., którą zbojkotowały jedynie Ghana i Tanzania, a ostrą krytykę wypowiedzieli przedstawiciele Zambii i Sierra Leone. Krótko później Algieria, Mali, Mauretania, Kenia i Sudan zażądały od H. Wilsona deklaracji, iż rozwiąże on konflikt, zgodnie z wolą afrykańskiej większości Rodezji⁴⁴.

W późniejszym okresie nic praktycznie w tej materii się nie działo. Kraje afrykańskie wykazywały swoistą bierność i praktyczną niemoc działania. Trzeba jednak przyznać, że niektóre państwa w tym czasie przeżywały trudne chwile. W 1968 r. w Mali i w 1971 r. w Ugandzie miały miejsce zamachy stanu. Algieria oraz Zjednoczona Republika Arabska, od 1967 r., całą swoją politykę międzynarodową skierowały w stronę konfliktu bliskowschodniego. Kongo Brazzaville, Gwinea oraz Mauretania zaangażowały się w wspieranie ruchu narodowyzwolenczego w portugalskiej Gwinei Bissau. Nigeria musiała uporać się z secesją Biafry pułkownika Odumegwu Chukwu Emery Ojukwu. Natomiast Somalia nie mogła sama poradzić sobie z problemami wewnętrznymi, a co dopiero pomagać odległej Rodezji. Jedynie aktywnymi pozostały Tanzania i Zambia.

Sytuacja diametralnie zmieniła się w 1975 r. Upadek portugalskiego imperium mocno zmienił geopolitykę Południowej Afryki. W tym też okresie powstał wyrazisty blok państw nakierowany na walkę z „Białymi Imperiami”, a zwykle się go określać mianem „Państw Frontowych”, do których należały: Tanzania, Zambia, Botswana, Angola i Mozambik⁴⁵. Natomiast po upadku rządu D. I. Smitha do tego bloku dołączyło niepodległe Zimbabwe.

Stosunki Zimbabwe z krajami ościennymi w latach osiemdziesiątych

Po uzyskaniu niepodległości przez Zimbabwe w 1980 r., kraj ten stał się członkiem tzw. „państw frontowych”. Należy zauważyć, że jednocześnie liczba „Białych imperiów” zmniejszyła się. Politykę apartheidu prowadziła jedynie

⁴³ Zob.: J. D. Fage, *A History of Africa*, London 1988.

⁴⁴ M. J. Malinowski, dz. cyt.

⁴⁵ H. Zins, *Historia Zimbabwe*, Warszawa 2003, s. 155.

Republika Południowej Afryki oraz opanowana przez nią Namibia. Z tego też względu polityczne stosunki na linii Pretoria-Harare (dawniej Salisbury) były bardzo napięte. Jednakże wieloletnie istnienie systemu kolonialnego spowodowało znaczne ożywienie stosunków handlowych. Wszystkie państwa frontowe były gospodarczo uzależnione od RPA.

RPA dążyła do zdyskredytowania R. Mugabego (ówczesnego premiera Zimbabwe) i ukazania go jako osoby sprzyjającej „terrorystom”. Na terenie Zimbabwe miały znajdować się bazy szkoleniowe Afrykańskiej Rady Narodowej (*African National Council – ANC*) Olivera Reginalda Tambo⁴⁶. Mugabe zaś oskarżał Pretorię o to, że na teren Zimbabwe wysyłała partyzantów z dawnej armii osadniczej, bądź wiernych członków *United African National Council* biskupa Abela Muzorewy (biskup metodystyczny, premier Rodezji Zimbabwe w 1979 r., później lider opozycji względem R. Mugabego). Poza tym, RPA miała wspierać przeciwników politycznych ZANU-PF w prowincji Midlands. Z tego też powodu nastąpiło całkowite zerwanie stosunków dyplomatycznych, przy jednoczesnym zachowaniu misji handlowych⁴⁷.

Z powyższych względów bardzo bliskie stosunki miała Zimbabwe z Mozambikiem. Premier Robert Mugabe i prezydent Samora Machel prywatnie byli bliskimi przyjaciółmi. Poza kwestiami politycznymi bardzo ważną kwestią pozostawała gospodarka. RPA utrudniała Zimbabwe eksport, więc Harare musiało skorzystać z linii kolejowej oraz rurociągu poprowadzonego z portu Beira. W celu jego ochrony, Zimbabwe na terenie Mozambiku utrzymywało nawet 10 tysięcy żołnierzy (1987 r.)⁴⁸.

Bardzo bliskie stosunki Zimbabwe miało z Zambią (Kenneth Kaunda⁴⁹), Malawi (Hastings Banda) oraz Tanzanią (Julius Nyerere), co było związane ze wspólną walką z czasów kryzysu rodezyjskiego i wspólnie propagowanymi ideami. Państwa te miały systemy monopartyjne, do czego dążyło również Zimbabwe, a co udało się w 1987 r. W początkowym okresie, Angola i Botswana należały również do bliskich sojuszników. Jednakże Botswana wolała działać samodzielnie. Do roku 1980 rządził Seretse Khama, który przewodził państwu w sposób

⁴⁶ Patrz: *Interview with Oliver Tambo by Zimbabwe Television (ZTV)*, 5 August 1983, w: <https://www.sahistory.org.za/archive/interview-oliver-tambo-zimbabwe-television-ztv-05-august-1983-harare>, [dostęp: 19.04.2021]; A. McSmith, *Oliver Tambo: the exile*, 15 October 2007, w: <http://www.independent.co.uk/news/people/profiles/oliver-tambo-the-exile-394806.html>, [dostęp: 19.04.2021].

⁴⁷ H. Zins, *Historia Zimbabwe*, Warszawa 2003, s. 258–259.

⁴⁸ Tamże, s. 259–260; D. A. Robinson, *Curse on the Land: A History of the Mozambican Civil War*, 2006, s. 22, w: <http://www.adelinotorres.info/africa/David%20Robinson,%20Curse%20on%20the%20Land-History%20of%20the%20Mozambican%20Civil%20War.pdf>, [dostęp: 19.04.2021].

⁴⁹ W 1991 r., zgodził się na wybory, które przegrał – nowym prezydentem został Frederick Chiluba.

dość autorytarny. Po jego śmierci w lipcu 1980 r. nowym prezydentem został Quett Masire, który wprowadził kraj na demokratyczne tory. W późniejszym okresie Botswana wolała nie angażować się jednoznacznie w jakieś „wspólne” plany. Sama rozwiązywała swoje problemy, chociaż aktywnie wspierała *African National Council* (ANC), przez co w 1985 r. wojska RPA dokonały napaści na bazy szkoleniowe tej organizacji, położone w tymże kraju⁵⁰.

Również w Angoli był to czas niepokojów. Rządził komunistyczny Ludowy Ruch Wyzwolenia Angoli (MPLA), na czele z Antonio Agostinho Neto. MPLA było wspierane przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich ZSRR poprzez dostawy broni oraz Kubę, która wysłała blisko 30 tysięcy żołnierzy. Przeciwnikiem dla komunistycznego reżimu był Narodowy Związek Całkowitego Wyzwolenia Angoli (UNITA), na czele z Jonasem Savimbą. Organizacja ta wywodziła się z ludu Ovibundu i miała poparcie RPA, a także ruchu o nazwie: Narodowy Front Wyzwolenia Angoli (FNLA) z wspólnoty Bakongo, wspieranego przez państwa „zachodnie” oraz Zair. Poza tym, na terenie Angoli znajdowały się bazy namibijskiej Organizacji Ludu Afryki Południowo-Zachodniej (SWAPO). Ze względu na fakt, że obszar Namibii był kontrolowany przez wojska południowoafrykańskie⁵¹, Pretoria zdecydowała się na przeprowadzenie kilku akcji o charakterze militarnym na terenie Angoli. Ostatecznie, 22 grudnia 1988 r. Angola, Kuba i RPA podpisały porozumienie o wycofaniu wojsk. Pokój w samej zaś Angoli nastąpił dopiero w połowie 1991 r. (za rządów prezydenta Jose-Dos Santosa)⁵².

Jeśli chodzi o Mozambik, to RPA od 1980 r. zdecydowała się zaangażować w wspieranie antykomunistycznego Narodowego Ruchu Oporu Mozambiku (RENAMO). W praktyce siły Pretorii głównie niszczyły drogi, koleje i rurociągi łączące Zimbabwe i Mozambik. W tej sytuacji Harare zdecydowało się na wysłanie swojej armii w 1982 r. i obsadzeniu najważniejszych połączeń. Fakt ten uważa się za początek gospodarczego niezależnienia się tych dwóch państw od Republiki Południowej Afryki. W marcu 1984 r., w Nkomati podpisano układ o nieagresji Mozambiku i RPA. W 1986 r., w katastrofie lotniczej zginął prezydent S. Machel. Nowym prezydentem został Joaquim Alberto Chissano. W 1989 r. ZSRR wycofał swoich ostatnich „doradców”⁵³.

⁵⁰ W. Roszkowski, *Półwiecze*, Warszawa 2001, s. 360, 453–454.

⁵¹ Na terenie Namibii, Pretoria wspierała Demokratyczny Związek Turnhalle, lecz był on mało skuteczny. Z tego też względu RPA wprowadziła swojego administratora generalnego: Williego van Viekerka. Ostatecznie uzyskała niepodległość w 1990 r.

⁵² A. Bartnicki pod red., *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869 – 1996. Historia konfliktów*, Warszawa 1998, s. 375–387.

⁵³ B. Tavuyanago, *RENAMO: from military confrontation to peaceful democratic engagement, 1976-2009*, w: <https://academicjournals.org/journal/AJPSIR/article-full-text-pdf/895FF2440453>, [dostęp: 19.04.2021].

Ze względu na wspieranie ANC, w grudniu 1982 r. Pretoria dokonała wojskowej inwazji na Lesotho a w 1991 r. wsparła wojskowy przewrót pułkownika Eliasza Phisoana Ramaema⁵⁴. Jednakże zasadniczy zwrot w polityce RPA miał miejsce po objęciu stanowiska prezydenta 14 sierpnia 1989 r. przez Fredericka de Klerka.

Pogłębianie instytucjonalizacji współpracy

„Rządy osadnicze” (władza oparta na mniejszości rasowej, gwałcąca polityczne prawa rdzennej większości) na południu Afryki były przez międzynarodową opinię publiczną krytykowane i izolowane. Owo odseparowanie przyniosło odmienny skutek niż zakładano. Cały ten region stworzył coś na kształt samowystarczalnej gospodarki mogącej wyprodukować wszystko – od bomby atomowej do kasety magnetofonowej. Jednakże zasadniczym problemem pozostał dostęp do nowoczesnej technologii, co bezpośrednio wpłynęło na ostateczny rezultat. Poza tym, „Białe imperia” powoli się wykruszały – Rodezja Północna w 1964 r., Betszuania i Niasa w 1966 r., Angola i Mozambik w 1975 r., Rodezja Południowa w 1980 r., a Namibia w 1990 r. RPA natomiast jako ostatnie, w 1994 r. Jednak lata kolonializmu odcisnęły swoje piętno na tym obszarze i na stałe połączyły te państwa w afrykańskiej geopolityce.

Formy instytucjonalnej współpracy na południu Afryki sięgają początków XX w. Już w 1910 r. powstała Południowoafrykańska Unia Celna (*Southern African Customs Union – SACU*)⁵⁵. Od początku należały do niej Unia Południowoafrykańska (obecnie RPA), Betszuania (obecnie Botswana), Suazi i Lesotho, a od 1919 r., Namibia. W 1995 r., SACU obok SADC, stało się priorytetem w polityce zagranicznej Republiki Południowej Afryki. W jej ramach powstaje unia gospodarcza między RPA a Lesotho oraz wspólny rynek między tą unią a Suazi i Namibią. Jeśli zaś chodzi o stosunki między SACU a Zimbabwe to ma miejsce proces tworzenia strefy wolnego handlu a także obszaru preferencyjnego handlu w całym regionie⁵⁶.

⁵⁴ *A military coup deposes the Lesotho Government*, w: <http://www.sahistory.org.za/dated-event/military-coup-deposes-lesotho-government>, [dostęp: 19.04.2021].

⁵⁵ Do SACU należy: Botswana, Lesotho, Namibia, RPA i Suazi (obecnie: Eswatini). Zimbabwe do teje organizacji nie należała – Rodezja tylko blisko współpracowała – lecz od dłuższego czasu trwa wewnętrzna dyskusja nad kierunkiem polityki zagranicznej: SACU czy SADC. Zob.: Strona *Southern African Customs Union*, w: <http://www.sacu.int/>, [dostęp: 19.04.2021]; R. Gibb, *Should Zimbabwe Join the Southern African Customs Union?*, 2010, w: http://us-cdn.creamermedia.co.za/assets/articles/attachments/29064_brenthurst_paper_2010_04.pdf, [dostęp: 19.04.2021]; *Zimbabwe and SADC Call for Expeditious Preparations for Establishing a SADC Customs Union*, 31 marzec 2014, w: <https://www.sadc.int/news-events/news/zimbabwe-and-sadc-call-expeditious-preparations-establishing/>, [dostęp: 19.04.2021].

⁵⁶ M. W. Solarz, *Republika Południowej Afryki. Trwałość czy zmiernych potęgi w regionie?*, Warszawa 1999, s. 152.

W ramach SACU, z dniem 5 grudnia 1974 r. powstał Wspólny Obszar Walutowy (*Common Monetary Area – CMA*), zwany początkowo Strefą Monetarną Randa. To właśnie rand był walutą, która obowiązywała we wszystkich krajach członkowskich. Z czasem jednak poszczególne państwa zaczęły wprowadzać własne pieniądze i tak: Eswatini (dawniej Suazi) wprowadziło lilangeni w 1974 r., Botswana pulę w 1978 r., a Lesotho maloti w 1980 r. (Lesotho loti). W 1990 r., do CMA przystąpiła Namibia, natomiast Botswana zaczęła prowadzić własną politykę monetarną i wystąpiła z CMU w 1976 r.⁵⁷ Zimbabwe, mimo starań, nie zostało przyjęte do wspólnego obszaru ze względu na chwiejność zimbabweńskiego dolara. Doszło do tego, że na początku 2009 r., rząd w Harare zezwolił na posługiwanie się w transakcjach handlowych oraz w codziennych zakupach zagranicznymi walutami. Rodzimy pieniądź stracił całkowicie na znaczeniu, co trwa do dziś pomimo takich działań jak wprowadzenie Zimdolarów w 2019/2020 roku⁵⁸.

Najważniejszą organizacją w tej części Afryki jest Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju (*Southern African Development Community – SADC*)⁵⁹. Jej źródła należy szukać w 1980 r., kiedy to powstała Południowoafrykańska Konferencja Koordynacji Rozwoju (*South African Development Coordination Conference – SADCC*). 17 sierpnia 1992 r., w Windhoek podpisano traktat oraz deklarację przekształcającą SADCC w SADC. Od początku należą do niej: Angola, Botswana, Zair (teraz Demokratyczna Republika Konga – DRK), Lesotho, Malawi, Mozambik, Namibia, Republika Południowej Afryki (od 30 sierpnia 1994 r.), Seszele, Eswatini (dawniej Suazi), Tanzania, Zambia oraz Zimbabwe. W późniejszym okresie przystąpiły Mauritius, Komory i Madagaskar. Po wielu latach wysiłków (m. in.: zniesiono cła na 85% towarów w handlu wewnętrznym), 17 sierpnia 2008 r. w Johannesburgu podpisano porozumienie o utworzeniu strefy wolnego handlu. Angola oraz DRK ze względów gospodarczych nie przystąpiły do strefy⁶⁰. Zimbabwe zezwolono na przystąpienie ze względów czysto politycznych. Planowano pełną liberalizację handlu do 2012 r., utworzenie wspólnego rynku do 2015 r. i wprowadzenie wspólnej waluty do 2018 r. – wszystkie te „kamienie

⁵⁷ Patrz: Jian-Ye Wang, I. Masha, *The Common Monetary Area in Southern Africa: Shocks, Adjustment, and Policy Challenges*, July 2007, International Monetary Fund, w: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07158.pdf>, [dostęp: 19.04.2021].

⁵⁸ *Zimbabwe dollar „not back soon”*, 12 April 2009, w: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7995882.stm>, [dostęp: 19.04.2021]; *Zimbabwe to start phasing out use of US dollars at the end of 2022*, 16 kwietnia 2020, <https://www.polity.org.za/article/zimbabwe-to-start-phasing-out-use-of-us-dollars-at-the-end-of-2022-2020-04-16>, [dostęp: 19.04.2021].

⁵⁹ Strona *Southern African Development Community*, w: <http://www.sadc.int/>, [dostęp: 19.04.2021].

⁶⁰ Patrz: W. Cavendish, *Economics and ecosystems: the Case of Zimbabwean Peasant Households*, London 1995.

milowe” południowoafrykańskiej integracji były z różnych przyczyn opóźnione i są w trakcie realizacji⁶¹.

Organizacją o poszerzonym składzie członkowskim była Strefa Handlu Preferencyjnego Afryki Wschodniej i Południowej (*Preferential Trade Area – PTA*), która w grudniu 1994 r., rozpoczęła proces przekształcania się we Wspólny Rynek Afryki Wschodniej i Południowej (*Common Market for Eastern and Southern Africa COMESA*). Wszyscy członkowie w momencie utworzenia⁶² zajmowali blisko 13,3 miliona kilometrów kwadratowych oraz 314 milionów ludzi, co odpowiednio stanowiło 43,89% terytorium Afryki oraz 46,04% ludności w roku 1995⁶³. Obecnie 21 państw należy do organizacji. Obejmuje to 583 miliony mieszkańców. Obecną strategię COMESA można zatem podsumować wyrażeniem „dobrobyt gospodarczy dzięki integracji regionalnej”. Około 2/3 kontynentu należy do COMESA. Podkreślę w tym miejscu jedynie, że PTA/Comesa nabiera kontynentalnego znaczenia⁶⁴, lecz na południu kontynentu traci na znaczeniu na rzecz SADC.

Republika Południowej Afryki – trudne sąsiedztwo

Dopóki w RPA istniał apartheid, dopóty stosunki na linii Harare-Pretoria pozostawały napięte. Przez całe lata 80. XX w. i do 1994 r. RPA dążyła do zmniejszenia znaczenia Zimbabwe w tej części Afryki. Sytuacja zmieniła się po demontażu segregacji rasowej w tym kraju.

Lata izolacji politycznej spowodowały, że Republika Południowej Afryki stworzyła wysoko rozwinięte rozwiązania technologiczne przystosowane do tej części kontynentu. Gdy w końcu Pretoria otworzyła się na Afrykę, okazała się być naturalnym liderem, a zarazem dawcą pomocy, tak humanitarnej, jak i finansowej. Kraj ten pogodził się z taką rolą. Zwłaszcza udzielanie pomocy powoduje, że zdobywa zaufanie w Afryce, a także sojuszników. Niektórzy sugerują, że w ten sposób RPA spłaca swoje zobowiązania moralne wobec dawnych „Białych imperiów”, a zwłaszcza zamieszkującej je większości, która przez lata pozbawiona była prawa do wpływania na jej losy. Poza tym, pomoc wydawana zwłaszcza wśród

⁶¹ A. Polus, *W Afryce powstała największa strefa wolnego handlu na świecie*, 9 czerwca 2019, w: <https://pcsa.org.pl/w-afryce-powstala-najwieksza-strefa-wolnego-handlu-na-swiecie/>, [dostęp: 19.04.2021].

⁶² PTA/Comesa obejmowała w 1995 r.: Angolę (wystąpiła w 2007 r.), Burundi, Dżibuti, Erytreę, Etiopię, Kenię, Komory, DRK, Lesotho (wystąpiła w 1997 r.), Madagaskar, Malawi, Mauritius, Mozambik (wystąpiła w 1997 r.), Namibię (wystąpiła w 2004 r.), Rwandę, Seszele, Suazi, Sudan, Tanzanię (wystąpiła w 2000 roku), Ugandę, Zambię oraz Zimbabwe. Południowy Sudan przystąpił w 2011 r. Libia przystąpiła w 2005 roku po zmianie traktatu. Egipt przystąpił dopiero w 1999 r. Najpóźniej, bo w 2018 r., dołączyły Tunezja i Somalia.

⁶³ M. W. Solarz, dz. cyt., s. 156.

⁶⁴ Strona PTA/COMESA, w: <http://www.comesa.int/>, [dostęp: 19.04.2021].

sąsiadów bezpośrednio wpływa na promocję kraju i pokazuje jego możliwości technologiczne i gospodarcze. Wpływa na wzrost wymiany handlowej oraz rozwija wielostronne stosunki.

Z drugiej jednak strony, udzielana pomoc stymuluje regionalną współpracę. Może wydawać się, że sąsiedzi RPA oczekują od niej aktywnej polityki i przejęcia odpowiedzialności za to, co się dzieje. Z tego też względu, kiedy w Zimbabwe rozpoczynał się kryzys gospodarczy i polityczny, nikt nie negocjował mediacyjnej roli ówczesnego prezydenta Thabo Mbekiego.

Zacieśnienie się stosunków na linii Harare-Pretoria możemy zaobserwować po 1994 r. Kontakty międzypaństwowe można porównać do opieki, jaką ma Wielki Brat (*Big Brother*) nad mniejszym. Niektórzy uważają, że Zimbabwe jest jedenastą prowincją RPA, a łączące relacje można porównać do tych, które łączą jeźdźca i konia⁶⁵. Z tego też względu, RPA wobec swojego sąsiada prowadziło tzw.: cichą dyplomację (*quiet diplomacy*)⁶⁶. Udzielało pomocy, lecz zasadniczo nie ingerowało w wewnętrzne problemy. Jak stwierdził T. Mbeki: „RPA wesprze, pomoże, ale dojdzie do zgody winno być dokonane przez sam naród zimbabweński”⁶⁷. Z tego też powodu Republika Południowej Afryki była przez międzynarodową opinię publiczną krytykowana.

Poza tym, do dziś oba kraje łączą silne więzy o charakterze gospodarczym. RPA była i jest głównym odbiorcą zimbabweńskiego eksportu. Mimo nałożonych sankcji Pretoria zdecydowała się tylko w ograniczony sposób do nich przystąpić. Pojawiły się w pewnym momencie sugestie, że zwiększone obroty między krajami mają za zadanie ochronę już dokonanych tam inwestycji. To by wyjaśniało fakt, że w momencie pogłębiającego się kryzysu tylko południowoafrykański rand pozostał na zimbabweńskim rynku, a inwestorzy z południa nie zaczęli masowo wycofywać swoich pieniędzy⁶⁸.

W wyniku kryzysu gospodarczego w Zimbabwe na terenie RPA znalazły się miliony uchodźców. Od lat powoduje to liczne problemy o charakterze narodowościowym i etnicznym. Doszło do tego, że w 2008 r., miały miejsce antyimigranckie manifestacje oraz pogromy. Głównie chodzi o coraz większe bezrobocie, które w ostatnich latach dotknęło RPA⁶⁹. Sytuacja ta nie zmienia się od lat, czego

⁶⁵ Zob.: A. Makochekanwa, M. Tekere, *Zimbabwe: the 11th province of South Africa – from one form of domination to another. Horse and rider relationship*, February 2010, w: <https://journals.co.za/doi/10.10520/EJC51202>, [dostęp: 20.04.2021].

⁶⁶ C. Alden, *South Africa's «Quiet Diplomacy» and the crisis in Zimbabwe*, 2/2002, w: <https://journals.openedition.org/cea/1341>, [dostęp: 20.04.2021].

⁶⁷ *A Difficult Dialogue: Zimbabwe – South Africa economic relations. Since 2000. A preliminary report* Solidarity Peace Trust, w: http://www.solidaritypeacetrust.org/download/report-files/difficult_dialogue.pdf, raport z dnia: 23 października 2007, s. 23, [dostęp: 20.04.2021].

⁶⁸ Tamże, s. 34.

⁶⁹ M. Konarski, *RPA/ Coraz więcej ofiar antyimigranckich pogromów*, w: www.psz.pl/content/view/11071/, [dostęp: 20.04.2021].

symbolem było pojawienie się w 2020 r. nowej grupy o nazwie: „Postaw RPA na pierwszym miejscu” (*Put South Africa First*)⁷⁰.

Operacje zbrojne

Lata 80. XX w. to w głównej mierze walka z Republiką Południowej Afryki oraz organizacjami przez nią wspieranymi. W pierwszym okresie niepodległego bytu Zimbabwe, największe problemy sprawiał Narodowy Ruch Oporu Mozambiku (RENAMO), który dokonywał licznych zbrojnych wypadów na obszar dawnej Rodezji. W celu zahamowania tego, władze w Harare decydowały o przeprowadzaniu, co jakiś czas, rajdów na miasto Gorongosa oraz opanowania drogi z tego miasta do granicy zimbabweńsko-mozambickiej⁷¹.

W celu dalszego destabilizowania działań RENAMO, od 5 do 9 grudnia 1984 r. miała miejsce Operacja „Cytryna” (*Operation Lemon*), której zadaniem było zniszczenie baz wrogiej organizacji na terenie Mozambiku. Mimo pierwszych sukcesów – zniszczono dwie bazy – ostateczny wynik dla Harare był niezadowalający. Pokłosem tego była zorganizowana w czerwcu 1985 r. Operacja „Owoce Winogrona” (*Operation Grape Fruit*). Głównym punktem tej operacji, był atak na główną bazę RENAMO: Cassa Banana⁷².

Przeciągająca się wojna domowa w Mozambiku spowodowała, że w 1984 r. rządy w Zimbabwe, Mozambiku i Malawi zdecydowały się na utworzenie połączonego komitetu bezpieczeństwa. Już w rok później, państwa te wraz z Tanzanią zdecydowały się na wysłanie wojsk do walki z RENAMO w ramach Operacji „Linia Ratunkowa-Korytarz Tete” (*Operation Lifeline-Tete Corridor*). Trwała ona do końca wojny domowej⁷³.

⁷⁰ T. Kumalo, *South Africa: Hatred of migrants reaches new heights*, 29 września 2020, <https://www.dw.com/en/south-africa-hatred-of-migrants-reaches-new-heights/a-55093941>, [dostęp: 20.04.2021].

⁷¹ Zob.: B. Tavuyanago, *RENAMO: from military confrontation to peaceful democratic engagement, 1976-2009*, w: <https://academicjournals.org/journal/AJPSIR/article-full-text-pdf/895FF2440453>, [dostęp: 20.04.2021].

⁷² Tamże.

⁷³ K. Chityo, M. Rupiya, *Tracking Zimbabwe's political history: The Zimbabwe Defence Force from 1980 – 2005*, London 2006, w: <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/EVOLUTCHAP13.PDF>, [dostęp: 20.04.2021]; S. Rule, *The Guerrilla Fight in Mozambique Also Takes a Toll on Zimbabwe*, 21 lutego 1988, w: <http://www.nytimes.com/1988/02/21/world/the-guerrilla-fight-in-mozambique-also-takes-a-toll-on-zimbabwe.html>, [dostęp: 20.04.2021]; M. Evans, *The Front-Line States, South Africa and Southern African Security: Military Prospects and Perspectives*, w: *Zambezia*, 1984/5, XII, w: <http://archive.lib.msu.edu/DMC/African%20Journals/pdfs/Journal%20of%20the%20University%20of%20Zimbabwe/vol12n1/juz012001002.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

Stany Zjednoczone

Waszyngton podczas kryzysu rodezyjskiego przyłączył się do międzynarodowych sankcji, lecz swoje przedstawicielstwo zamknął dopiero w 1970 r.⁷⁴ Bliższe związki zostały zawiązane podczas istnienia Federacji Rodezji i Niasy⁷⁵. Po uzyskaniu niepodległości przez Zimbabwe stosunki zostały ponownie nawiązane i już w czerwcu 1980 r. do Harare przybył amerykański ambasador – jako jeden z pierwszych przedstawicieli zagranicznych⁷⁶. Natomiast w sierpniu 1980 r., R. Mugabe spotkał się z prezydentem Jimmy Carterem⁷⁷. W celu wspomoczenia zdewastowanego wojną kraju, Stany Zjednoczone w marcu 1981 r. zadeklarowały finansowe wsparcie w wysokości blisko 225 milionów dolarów podczas odbywającej się w Harare Konferencji Odbudowy i Rozwoju (*Zimbabwe Conference on Reconstruction and Development*). Kwota ta również miała wspomóc rozpoczęcie reformy rolnej. Pieniądze były przekazywane w ramach USAID (*U.S. Agency for International Development*). Podobną pomoc Zimbabwe udzielały: Francja, Republika Federalna Niemiec, Włochy oraz Belgia⁷⁸.

Mugabe spotykał się z przywódcami Stanów Zjednoczonych w 1983, 1991 i 1995 r. Prezydent G. W. Bush senior odwiedził Harare w 1982 r. W związku z pogłębiającym się kryzysem politycznym, Waszyngton przystąpił do międzynarodowych sankcji. W 2009 r. z Prezydentem Obamą spotkał się Premier Morgan Tsvangirai (opozycyjny lider w stosunku do prezydenta R. Mugabego)⁷⁹.

⁷⁴ *U.S. Relations With Zimbabwe. Bilateral Relations Fact Sheet*, w: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-zimbabwe/>, [dostęp: 20.04.2021].

⁷⁵ Patrz: A. DeRoche, *Establishing the Centrality of Race: Relations Between the US and Rhodesian Federation*, w: *Zambezia*, 1998, XXV(ii), w: <http://archive.lib.msu.edu/DMC/African%20Journals/pdfs/Journal%20of%20the%20University%20of%20Zimbabwe/vol25n2/juz025002006.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

⁷⁶ *U. S. Relations With Zimbabwe*, w: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-zimbabwe/>, [dostęp: 20.04.2021].

⁷⁷ G. Peters, J. T. Woolley, *Jimmy Carter: "Meeting With Prime Minister Robert Mugabe of Zimbabwe Remarks at a White House Reception."*, August 27, 1980, w: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44951>, [dostęp: 20.04.2021]; J. Kirchick, *Carter's Role in Zimbabwe*, 11 lipca 2007, w: <http://www.nysun.com/opinion/carters-role-in-zimbabwe/58232/>, [dostęp: 20.04.2021].

⁷⁸ Zob.: *U. S Relations With Zimbabwe*, w: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-zimbabwe/>, [dostęp: 20.04.2021]; Strona *U.S. Agency for International Development*, w: <https://www.usaid.gov/stabilization-and-transitions/closed-programs/zimbabwe>, [dostęp: 20.04.2021].

⁷⁹ R. Calvin, *Obama gives Tsvangirai words of support, no money*, 12 czerwca 2009, w: <https://cn.reuters.com/article/instant-article/idUSTRE55B6D220090612>, [dostęp: 20.04.2021].

Chińska Republika Ludowa ChRL

Polityka Chin względem Afryki była zawsze bardzo pragmatyczna. Nie chodziło wcale o szerzenie komunizmu, lecz jedynie o zawieranie strategicznych sojuszy. W początkowym okresie istnienia ChRL, afrykański kontynent nie należał do głównych stref zainteresowań. Dopiero w 1956 r. Pekin zainicjował stosunki z Kairem, a podczas kryzysu o kanał sueski zaproponował wsparcie w postaci wysłania „ochotników”. Chiny były jednak dla Afryki krajem interesującym ze względu na przeszłość. Były wzorem jak praktycznie zrzucić z siebie jarzmo europejskiego panowania. Z czasem jednak zarysował się konflikt interesów. Kubańsko–radziecka obecność w Afryce powodowała, że Chiny zaczęły wspierać politycznych przeciwników danej organizacji i w ten sposób potęgując tendencje rozłamowe, np.: ChRL wspierały w RPA PAC, a Kuba i ZSRR ANC, w Namibii SWANU, a Kuba i ZSRR SWAPO, w Rodezji ZANU opozycyjnego do ZAPU, itd.

W tym miejscu podkreślę, że po wygranych wyborach przez Afrykański Narodowy Związek Zimbabwe – Front Patriotyczny ZANU-PF w 1980 r., Pekin stał się jednym z najważniejszych sojuszników i – obok RPA – głównym odbiorcą zimbabweńskiego eksportu – zwłaszcza tytoniu. Oficjalne nawiązanie stosunków dyplomatycznych, nastąpiło w dniu niepodległości tj. 18 kwietnia, a pierwszy ambasador (Chu Qiyuan) przybył już w czerwcu 1980 r.⁸⁰

Przez długi czas władze w Harare, w ramach programu *Zimbabwe's Look East Policy*, w którym w polityce zagranicznej stawiają na Chiny, poprawiają swoje kontakty również z innymi państwami tego regionu, które mają także uregulowane i w miarę dobre kontakty z Pekinem. Chodzi o takie państwa jak: Malezja, Singapur, Wietnam, Japonia, Korea Południowa, Indie i Rosja⁸¹. Jednakże najbliższe relacje łączą Zimbabwe z Chińską Republiką Ludową, czego najlepszym dowodem jest liczba oficjalnych wizyt Roberta Mugabe w Pekinie (1980, 1981, 1985, 1987, 1993 oraz 1999). Według danych za 2002 r., eksport z Chin do Zimbabwe wyniósł 32 miliony dolarów amerykańskich, a import 159 milionów dolarów amerykańskich⁸². Przyczyny tych związków należy szukać w rozwijającej się gospodarce Chin, które potrzebowały znacznej ilości surowców. Zimbabwe nie ma ropy naftowej, ale posiada złoża żelaza, złota a zwłaszcza platyny. W za-

⁸⁰ *China and Zimbabwe*, dane ze strony Ambasady Chin w Zimbabwe – nie aktualizowano danych, w: <http://zw.china-embassy.org/eng/zjgx/t147975.htm>, [dostęp: 20.04.2021].

⁸¹ Patrz: *The 'Look East Policy' of Zimbabwe now focuses on China*, raport wydany przez organizację Friedrich-Ebert-Stiftung z listopada 2004 r. w Harare, w: <http://library.fes.de/pdf-files/iez/50063.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

⁸² *China and Zimbabwe*, dane ze strony Ambasady Chin w Zimbabwe, w: <http://zw.china-embassy.org/eng/zjgx/t147975.htm>, [dostęp: 20.04.2021]; J. Eisenman, *Zimbabwe: China's African Ally*, 5 lipca 2005, w: http://web.archive.org/web/20070805023113/http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=408&issue_id=3390&article_id=2369974, [dostęp: 20.04.2021].

mian za surowce, Pekin pomógł w budowie stadionów, szpitali, szkół, dróg, tam wodnych, fabryk odzieżowych, hut, itd.

Inną sprawą jest popyt Harare na chińską broń. W pierwszej dekadzie XXI w. Zimbabwe zakupiło 12 odrzutowych myśliwców FC-1 oraz 100 pojazdów opancerzonych. Natomiast niedaleko stolicy umieszczono chiński „zagłuszacz” fal radiowych. Niektórzy sugerują, że dozbrajanie armii miało związek z planami rządu o wysłaniu ekspedycji do Demokratycznej Republiki Konga DRK⁸³.

Chiny potrafią również dawać drogie prezenty. Media informowały, że Mugabe w ten sposób dostał willę o wartości 9 milionów dolarów z 25 pokojami, lądowiskiem dla helikopterów oraz kobaltowymi dachówkami, ułożonymi na kształt „zakazanego miasta”⁸⁴.

Po upadku rządów Roberta Mugabego, nowy lider Zimbabwe, którym jest Emmerson Mnangagwa, niewiele zmienił, jeśli chodzi o główne kierunki polityki zagranicznej. Ostatnio Pekin ofiarował Harare znaczną ilość szczepionek własnej produkcji przeciwko koronawirusowi⁸⁵.

Związek Radziecki i blok wschodni

Po zwycięskich wyborach przez ZANU w 1980 r., nowej ekipie rządzącej nie śpieszyło się do nawiązania oficjalnych kontaktów z ZSRR. Przyczyna tego stanu rzeczy była prosta: Moskwa w czasie kryzysu rodezyjskiego wspierała ZAPU Joshuy Nkomo i jego zbrojne ramię ZIPRA (*Zimbabwe People's Revolutionary Army*). W takim przypadku R. Mugabe miał rzeczywiste powody, aby nie ufać Rosji Radzieckiej, zwłaszcza w kontekście rozpoczynającej się walki o władzę w samym Zimbabwe. Stosunki o charakterze dyplomatycznym nawiązano dopiero w 1981 r.⁸⁶

W bardzo podobny sposób wyglądały relacje z resztą bloku wschodniego, gdzie stosunki nawiązano również na początku 1981 r. – z wyjątkiem Rumunii, gdzie już we wrześniu 1980 r., z przyjacielską wizytą był prezydent Canaan Banana. Premier R. Mugabe natomiast w późniejszym czasie odwiedził Niemiec

⁸³ D. Muleya, *China denies jet fighters report*, 25.06.2004, w: <https://www.thestandard.co.zw/2005/05/13/china-denies-jet-fighters-report/>, [dostęp: 20.04.2021].

⁸⁴ M. Konarski, *Polityka Chin wobec Zimbabwe*, w: <http://www.psz.pl/117-polityka/polityka-chin-wobec-zimbabwe>, [dostęp: 20.04.2021].

⁸⁵ *Zimbabwean President Mnangagwa thanks China for donation of COVID-19 vaccine*, 7 lutego 2021, https://www.fmprc.gov.cn/zfhzlt2018/eng/zfzs_1/t1851984.htm, [dostęp: 20.04.2021].

⁸⁶ H. Zins, *Historia Zimbabwe*, Warszawa 2003, s. 261; P. Chigora, D. Goredema, *Zimbabwe-Russia Relations in the 21st Century*, w: „Turkish Journal of International Relations”, Vol. 9, No. 4, 187–204, Winter 2010, w: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/19259>, [dostęp: 20.04.2021].

Republikę Demokratyczną, Bułgarię, Czechosłowację oraz Rumunię. Najbliższe stosunki łączyły Harare z tymi trzema pierwszymi państwami⁸⁷.

Jeśli chodzi o Polskę, to umowa o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych na szczeblu ambasad została podpisana 19 lutego 1981 r. Jednym z ważniejszych dokumentów, jaki został parafowany pomiędzy oboma państwami i obowiązuje do dziś, to: *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Zimbabwe w sprawie unikania podwójnego opodatkowania w zakresie podatków od dochodu, majątku i zysków majątkowych*, sporządzona w Harare, dnia 9 lipca 1993 r.⁸⁸ W związku z kryzysem politycznym Polska przystąpiła do unijnych (UE) sankcji. Na początku 2008 r., polski minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski podał do publicznej wiadomości swoją decyzję o likwidacji 11 placówek dyplomatycznych, w tym polskiej ambasady w Harare⁸⁹. Już na początku listopada 2008 r., liczba likwidowanych placówek wzrosła do 16⁹⁰. W celu zminimalizowania negatywnych efektów, polski MSZ planuje stworzyć tzw.: regionalne centra z kilkoma akredytacjami. Już teraz, polska ambasada w Pretorii, ma akredytację w Eswatini/Suazi, Lesotho, Botswanie, Namibii, Zambii i Mozambiku. Należy również zauważyć, że likwidacja placówki w Harare, w sposób znaczący utrudniło Polonii dostęp do pomocy⁹¹. W listopadzie 2011 r. w Harare otworzono Konsulat Honorowy. Zimbabwe podlega kompetencji terytorialnej Ambasady w Pretorii⁹².

Kuba

Od początku rządów Fidela Castro, Afryka stała się tym kontynentem, którym Hawana się mocno interesowała. Już w 1959 r., na forum ONZ Kuba oficjalnie potępiła kolonializm oraz południowoafrykański rasizm. Krytykowała wpływy Pretorii w Namibii i rodezyjskim rządzie. Na uwagę zasługuje fakt, że władze w Hawanie sugerowały, że prawdopodobnie Kubańczycy mają pochodzenie afro-latynoamerykańskie⁹³. Z tego też względu, Kuba zdecydowała się na zbrojną

⁸⁷ H. Zins, dz. cyt., s. 261.

⁸⁸ *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Zimbabwe w sprawie unikania podwójnego opodatkowania w zakresie podatków od dochodu, majątku i zysków majątkowych*, w: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19950620318/O/D19950318.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

⁸⁹ A. Szostakiewicz, *Polska/ Sikorski odwołuje dyplomatów*, w: <http://www.psz.pl/92-polska/polska-sikorski-odwoluje-dyplomatow> [dostęp: 20.04.2021].

⁹⁰ M. Konarski, *Sikorski wyznaczył ambasady do likwidacji*, w: <http://www.psz.pl/92-polska/sikorski-wyznaczyl-ambasady-do-likwidacji>, [dostęp: 20.04.2021].

⁹¹ Patrz: M. P. Żukowska (*Dez*) *Organizacja po polsku*, w: <http://www.psz.pl/168-archiwum/dez-organizacja-po-polsku>, [dostęp: 20.04.2021].

⁹² *Polskie przedstawicielstwa na świecie*, w: <http://www.gov.pl/web/dyplomacja/polskie-przedstawicielstwa-na-swiecie>, [dostęp: 20.04.2021].

⁹³ M. F. Gawrycki, W. Lizak, *Kuba i Afryka. Sojusz dla rewolucji*, Warszawa 2006, s. 46.

interwencję w Gwinei Bissau i Angoli⁹⁴. Hawana swoją politykę zmieniła dopiero w 1989 r.

W celu zwiększenia swojego wpływu na południe Afryki, Hawana zawarła sojusz z Kennethem Kaundą (Zambia), który stworzył coś w rodzaju afrykańskiego modelu socjalizmu. Wiadomym jest, że to właśnie tam kubańscy oficerowie szkolili bojowników z *Patriotic Front of Zimbabwe* od około 1978 r., lecz pierwsi „szkoleniowcy” przybyli już w połowie lat 60ych XX w., w związku z przejściem władzy przez gen. Josepha-Désiré Mobutu w Kongo/Zairze. Usytuowanie Zambii w owym czasie pozwalało na prowadzenie aktywnej polityki skierowanej właśnie na Zimbabwe (Rodezję), Mozambik, Namibię i Angolę. Miało to też swoje drugie oblicze. Wsparcie K. Kaundy względem ZAPU J. Nkomo, spowodowało zamknięcie granicy i zagrożenie dla gospodarki Zambii. To też było przyczyną przewartościowania polityki zagranicznej i coraz częstszego odwracania się w kierunku Chin. Wiadomym jest, że Kuba realnie wspierała ZAPU i prowadziła aktywne szkolenia partyzantów z ZIPRA w Zambii, jak również na samej Kubie. Prezydent USA, Gerard Ford w 1976 r. miał powiedzieć, że interwencja Kuby w Rodezji, jest wielce prawdopodobna⁹⁵.

Ze względu na niewystarczającą pomoc udzielaną przez ChRL organizacji ZANU Roberta Mugabego, ten w 1978 r. odwiedził Hawanę w celu wynegocjowania realnego wsparcia na przyszłe działania. Było to możliwe, gdyż oficjalnie od 1976 r., ZANU i ZAPU występowały na arenie międzynarodowej razem pod nazwą Patriotycznego Frontu Zimbabwe (PFZ)⁹⁶. Po uzyskaniu niepodległości, stosunki na linii Harare – Hawana pozostały dobre, lecz poza obopólnym poparciem politycznym, nie należą one do aktywnych⁹⁷.

Udział w organizacjach międzynarodowych

Od samego początku swojego niepodległego bytu, Zimbabwe było członkiem trzech najważniejszych organizacji międzynarodowych: Organizacji Narodów Zjednoczonych, Organizacji Jedności Afrykańskiej oraz Wspólnoty Narodów (*Commonwealth*).

⁹⁴ Bezpośrednimi przyczynami wysłania wojsk do Afryki była dobra sytuacja gospodarcza (wzrost cen cukru) oraz polepszenie kontaktów na linii Hawana – Moskwa. Wojska były również w Algierii (170 os.), Kongo (950 os.), Etiopii (18 tys. os.), Gwinei (280 os.), Libii (3 tys. os.) i Mozambiku (1 tys. os.), a także w Kongo – Leopoldville, Kongo – Brazzaville, Sierra Leone, Gwinei Równikowej i Kamerunie. Ibidem.

⁹⁵ M. F. Gawrycki, W. Lizak, dz. cyt., s. 340.

⁹⁶ Tamże, s. 338–339.

⁹⁷ Strona Ambasady Kuby w Harare, w: <http://www.cubadiplomacia.cu/en/zimbabwe>, [dostęp: 20.04.2021].

Harare wiele razy wspominało walkę o niepodległość i fakt, że wielu uchodźców znalazło schronienie poza granicami państwa. Z tego też powodu w przeciągu 14 miesięcy od uzyskania niepodległości Zimbabwe przystąpiło do wszystkich deklaracji, konwencji i protokołów dotyczących ochrony praw człowieka oraz praw uchodźców⁹⁸.

Podobnie sytuacja miała się w przypadku Organizacji Jedności Afrykańskiej. 28 września 1985 r. Zimbabwe przyjęła Konwencję dotyczącą Specyficznych Aspektów Problemów Uchodźców w Afryce z 1974 r. Zgodnie z tą konwencją, władze w Harare utworzyły Biuro Komisarza ds. Uchodźców, Zimbabweńską Komisję ds. Uchodźców oraz uchwały procedury apelacji, w przypadku, gdy uchodźca uzna, że został skrzywdzony decyzją komisarza. Przedstawione przeze mnie rozwiązania są o tyle ważne, iż wciąż trwały walki z wojskami RPA, a Zimbabwe stało się najważniejszym krajem, gdzie schronienia szukali uchodźcy⁹⁹. Należy jednak zauważyć, że polityka Roberta Mugabego przez OJA nigdy nie była szczególnie krytykowana. Organizacja ta wolała problem Zimbabwe „zamieść pod dywan” – jak podaje wielu znawców tematu¹⁰⁰. Od 2002 r. OJA przestała istnieć i na jej miejsce powołano do życia Unię Afrykańską. Robert Mugabe był przewodniczącym Unii od 30 stycznia 2015 r. do 30 stycznia 2016 r.¹⁰¹

Od początku swego istnienia Zimbabwe jest członkiem Wspólnoty Narodów. 20 października 1991 r. w Harare podpisano tzw. Deklarację z Harare (*Harare Declaration*). Określa ona kryteria członkowskie oraz podstawowe zasady panujące w organizacji¹⁰². Dokument ten określa się jako jedną z konstytucji Commonwealth.

Etiopia

Mengistu Haile Mariam przejął władzę w Etiopii w 1974 r. i wprowadził kraj na drogę socjalizmu. Kiedy w 1980 r. władze w Zimbabwe przejmuje R. Mugabe naturalnym stało się, że te dwa państwa będą prowadziły bliskie stosunki. Jednakże na całkowite uporanie się z opozycją R. Mugabe potrzebował

⁹⁸ *Zimbabwe Country Profile Implementation Of Agenda 21: Review Of Progress Made Since The United Nations Conference On Environment And Development, 1992 Information Provided by the Government of Zimbabwe to the United Nations Commission on Sustainable Development Fifth Session 7-25 April 1997 New York*, w: <https://www.un.org/esa/earthsummit/zimbab-c.htm>, [dostęp: 20.04.2021].

⁹⁹ Tamże, s. 2–3.

¹⁰⁰ Patrz: G. Michałowska, *Problemy ochrony praw człowieka w Afryce*, Warszawa 2008, s. 32–37.

¹⁰¹ Strona Unii afrykańskiej, <https://au.int/>, [dostęp: 20.04.2021].

¹⁰² *Harare Commonwealth Declaration, 1991*, w: <https://thecommonwealth.org/sites/default/files/inline/Harare%20Commonwealth%20Declaration%201991.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

ośmiu lat, a to właśnie w 1988 r. możemy zaobserwować początek końca rządów Mengistu Haile Mariam.

W 1990 r. ZSRR wycofał swoich ostatnich doradców, a siły rządowe zaczęły wycofywać się pod naporem opozycyjnego Ludowego Frontu Wyzwolenia Erytrei i Tigraj. W 1991 r. rozpoczęło się oblężenie Addis Abeby. W tej sytuacji Mengistu Haile Mariam udał się do Harare, do swojego przyjaciela, gdzie uzyskał azyl polityczny oraz stanowisko doradcy prezydenta ds. walki z terroryzmem i służb specjalnych. Wszelkie wnioski o ekstradycję były odrzucane¹⁰³.

Kryzys Harare–Londyn 1995

W społecznym odczuciu, jak również w działaniach i wypowiedziach osób sprawujących władzę, Wielka Brytania była postrzegana jako kraj, który sprzyjał Premierowi D. I. Smithowi (Rodezja Południowa), a przez to doprowadziła do kryzysu w Zimbabwe. Jednakże wiele łączyło oba kraje: administracja, prawo, oświata, język, itd. Z tego powodu, relacje międzypaństwowe były intensywne. Poza tym, nadal istniały liczne powiązania natury handlowej i finansowej. Z tego też powodu, linia polityczna Harare ciążyła ku Londynowi i organizacji Commonwealth.

Ostatni akt walki o niepodległość Zimbabwe, przypadł na okres premier Margaret Thatcher. Wielu analityków podaje, że nie akceptowała ona rządów premiera D. I. Smitha, nazywając je „nielegalnym reżimem” (*the illegal Smith regime*)¹⁰⁴. Wyrażała natomiast poparcie dla biskupa A. Muzorewy, jednocześnie nie ufając Robertowi Mugabemu za jego marksistowskie poglądy¹⁰⁵. Jednakże wybory w 1980 r. dały jednoznaczne zwycięstwo ZANU-PF. Prawdopodobnie to szef dyplomacji Wielkiej Brytanii, Peter Carington przekonał panią premier, by zaakceptowała wyniki, co też się oficjalnie stało w specjalnym przemówieniu przed Izbą Gmin¹⁰⁶.

Robert Mugabe przybył do Wielkiej Brytanii w 1982 r., na specjalne zaproszenie Margaret Thatcher. Osobiście miała mu złożyć gratulacje z wygranych

¹⁰³ Zob.: S. Courtois, N. Werth, J. L. Panne, A. Paczkowski, K. Bartosek, J. L. Margolin, *Czarna Księga Komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Warszawa 1997, s. 641–648; S. Tessema, *Ethiopians follow Zimbabwe events with Mengistu in mind*, 17 listopada 2017, w: <https://www.aa.com.tr/en/africa/ethiopians-follow-zimbabwe-events-with-mengistu-in-mind/968413>, [dostęp: 20.04.2021]; J. Shoko, *Ex Ethiopian leader's future uncertain in Zimbabwe*, 11 kwietnia 2012, w: <https://www.theafricareport.com/7344/ex-ethiopian-leaders-future-uncertain-in-zimbabwe/amp/>, [dostęp: 20.04.2021].

¹⁰⁴ Zob.: C. P. Watts, *The Rhodesian Crisis In British Andinternational Politics, 1964-1965*, April 2006, w: <https://core.ac.uk/download/pdf/40023574.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

¹⁰⁵ A. Seldom, D. Colhpugs, *Britain under Thatcher*, London 2000, s. 13–14.

¹⁰⁶ E. J. Evans, *Thatcher and thatcherism*, London – New York 2004, s. 104–105.

wyborów oraz ze znaczących wyników gospodarczych. Jednakże, nie obyło się bez sporów. Chodziło o subwencje na przeprowadzenie reformy rolnej, które Londyn obiecał na konferencji w Lancaster House. Wizyta R. Mugabego w Londynie oraz rewizyta ministra spraw zagranicznych, Lorda Carringtona w tym samym roku w Zimbabwe spowodowało, że część kwoty została przekazana. Wielka Brytania próbowała wycofać się z zapewnień o sfinansowaniu reformy, lecz ostatecznie musiała ustąpić. Jak wyraził się R. Mugabe podczas przemówienia do rolników: *„Jest to sprawą Wielkiej Brytanii, by zaopatrzyć Zimbabwe w pieniądze potrzebne na wykupienie ziem zabranych przez Białych osadników. Rząd nie może pozwolić byście płacili za ziemię, która prawnie jest waszą własnością”*¹⁰⁷.

To właśnie sama postać Roberta Mugabego i jego zapowiedzi, budziły największe obawy Londynu. Faktem jest, że premier Zimbabwe uważał się za marksistę, lecz swoje zapowiedzi o zmianach ustrojowych i społecznych ciągle przekładał. Znawcy tematu uważają, że R. Mugabe mimo swoich przekonań, nigdy nie chciał zmieniać panującego systemu, jednak nieufność ze strony dawnej metropolii jak również potencjalnych inwestorów pozostała. Jak wyraziła się sama Margaret Thatcher: *„To smutne, że Rodezja/Zimbabwe skończyła z marksistowskim rządem, na kontynencie, gdzie było już tylu marksistowskich złych przywódców, jedynie wykorzystujących surowce. Ale polityczne i militarne realia były takie, że faktycznie prawda była po stronie partyzanckich liderów”*¹⁰⁸.

Okres ten, to jednocześnie walka z opozycją wewnątrz Zimbabwe. W 1982 r., A. Muzorewa został uwięziony, a J. Nkomo zmuszony do emigracji. Wielka Brytania nie była już stroną w tej sytuacji, więc pozostała jej rola tylko zewnętrznego obserwatora, który co jakiś czas mógł wyrażać swoje krytyczne stanowisko¹⁰⁹.

W następnych latach, stosunki między obu krajami, należy uznać za dobre. Cieniem kładły się jednak pieniądze. Robert Mugabe stał na stanowisku, że Wielka Brytania podczas konferencji w Lancaster House zagwarantowała finanse na realizację reformy rolnej, bez żadnych wstępnych warunków. Jednakże Londyn, coraz częściej uzależniał ją od wewnętrznych zmian w kraju, tzn.: od przeprowadzenia reform zmierzających do demokratyzacji i wprowadzenia norm państwa prawa.

Przez pierwsze piętnaście lat niepodległości Zimbabwe, dawna metropolia przekazała 44 miliony funtów, lecz w 1995 r. wstrzymała ją, co bezpośrednio możemy uznać za początek kryzysu na linii Harare-Londyn. Mugabe miał jeszcze nadzieję na zmianę polityki po przejściu władzy przez Partię Pracy i objęciem stanowiska premiera przez Tony'ego Blaira w 1997 r., lecz linia polityczna poprzedniego rządu została utrzymana¹¹⁰.

¹⁰⁷ H. Zins, *Historia Zimbabwe*, Warszawa 2003, s. 260.

¹⁰⁸ M. Thatcher, *The Downing Street Years*, London 1993, s. 78.

¹⁰⁹ D. Childs, *Britain since 1945. A political History*, London – New York 2006, s. 219.

¹¹⁰ Tamże.

Pewne nadzieje wiązano z osobą Petera Haina, który w 1999 r. został mianowany ministrem ds. stosunków z Afryką (urząd ten pełnił do 2002 r.)¹¹¹. Już 31 października tego samego roku, spotkał się on z Prezydentem R. Mugabem. Przebiegło ono w dobrej atmosferze, lecz następnego dnia miał miejsce incydent. Niejaki Peter Tatchell, australijski homoseksualista i aktywista, wdarł się do limuzyny, w której był prezydent Zimbabwe i stwierdził, że go aresztuje. R. Mugabe o atak oskarżył Londyn, który miał rzekomo zorganizować grupę „gangsterów homoseksualistów”, mających za zadanie zastraszyć rząd w Harare. Podczas spotkania państw Commonwealthu w Durbanie, kilka dni później, R. Mugabe ponowił swoje oskarżenia. Zostały one całkowicie odrzucone¹¹². Peter Tatchell już w 1999 r., próbował dokonać „obywatelskiego aresztowania” Prezydenta R. Mugabego i w obu przypadkach został przez ochroniarzy pobity¹¹³. W wywiadzie dla BBC Robert Mugabe powiedział: „Rozumiem, że (*Partia Pracy*) ma gejów wśród swoich członków, ale to ich własna sprawa. Nie chcemy i nie pragniemy, by narzucano nam ich nieludzkie tendencje ... (...) Miałem dwugodzinne spotkanie – Myślałem, że to przyjazne spotkanie. Następnego ranka on (Peter Hain) wraz z Peterem Tatchellem zorganizował zasadzkę przed hotelem. Czuję, że zostałem zaatakowany, lecz po prostu udało mu się położyć rękę tutaj na tym ramieniu. (...) wiem, że Peter Hain ma reputację geja i jest żoną Petera Tatchella o czym mówią papiery. A skoro tak, to następnego ranka mąż zasadził się na mnie a poprzedniej nocy rozmawiałem z żoną¹¹⁴. Krótco później w Zimbabwe rozpoczęły się ataki na farmerów, mających europejskie pochodzenie. R. Mugabe wiedział, że Londyn politycznie wspiera opozycję w postaci *Movement for Democratic Change* MDC, więc rozpoczął kolejną falę ataków na Wielką Brytanię. Zaczął od zasugerowania, że P. Tatchell i P. Hain tworzą nieformalny związek homoseksualny. Incydent w Londynie miał swoje dalsze reperkusje. Poza tym, wiadomym było, że Mugabe nie toleruje mniejszości seksualnych.

W marcu 2000 r., zostało naruszone prawo dyplomatyczne, i dokonano otwarcia brytyjskiego bagażu należącego do ambasady. Władze w Harare oskarżyły Londyn, o przemykanie nielegalnych materiałów dla opozycji¹¹⁵. W dalszych

¹¹¹ *Peter Hain: Political Career*, dane pochodzą z oficjalnej strony Petera Haina, w: <https://peterhain.uk/career/>, [dostęp: 20.04.2021].

¹¹² M. W. Solarz, *Walka o władzę w Zimbabwe w latach 2000 – 2002*, Warszawa 2006, s. 91–92.

¹¹³ Patrz: P. Tatchell, *The Arrest of President Mugabe*, 30 października 1999, w: http://www.petertatchell.net/direct_action/mugabe/, [dostęp: 20.04.2021]; E. Day, *How constant beatings have caught up with campaigner Peter Tatchell*, w: *The Observer*, 20 grudnia 2009, w: <http://www.guardian.co.uk/world/2009/dec/20/peter-tatchell-retires-interview>, [dostęp: 20.04.2021].

¹¹⁴ D. Dimpleby, *Mugabe vs the 'arrogant little fellows'*, 26 czerwca 2000, w: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/807061.stm>, [dostęp: 20.04.2021].

¹¹⁵ *Diplomatic bag: The inside story*, 10 marca 2000, w: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/672786.stm, [dostęp: 20.04.2021].

miesiącach, sytuacja nie polepszała się. R. Mugabe oskarżał Wielką Brytanię o próbę jego obalenia i destabilizowania kraju. Wszelkie sugestie o porozumienie były odrzucane.

Jak podaje większość analityków, Robert Mugabe w walce z opozycją, wykorzystał dwa elementy, które wśród społeczeństwa budziły największe niezadowolenie. Strach przed powrotem osadników do rządów oraz neokolonialną politykę Wielkiej Brytanii. W ten sposób, znaczna część społeczeństwa pozostawała bierna albo popierała ekipę rządzącą. Jednakże po dziesięciu latach, społeczeństwo przestało się bać i w wyborach w 2008 r., poparło opozycyjny Ruch na Rzecz Demokratycznej Zmiany. Kolejne wybory z 2013 r. jednak skutkowały ponownie przejściem władzy przez proprezydencki ZANU-PF.

Wystąpienie z Commonwealthu 2003

Stosunki między Harare a organizacją Commonwealth są pochodną stosunków między Zimbabwe a Wielką Brytanią. Dnia 15 maja 2000 r., sekretarz generalny Don McKinnon odwiedził stolicę Harare, a w rozmowie z Robertem Mugabem wynegocjował możliwość wysłania misji obserwacyjnej podczas wyborów parlamentarnych. Poza tym, wyraził zaniepokojenie narastaniem przemocy¹¹⁶. Raport misji oraz EISA po wyborach był dla R. Mugabego niekorzystny¹¹⁷.

W czerwcu 2001 r., prezydent Nigerii Olusegun Obasanjo zaproponował, aby utworzyć specjalną misję w celu załagodzenia sporu na linii Harare–Londyn. W skład tej misji weszły: Australia, Jamajka, Kenia, Nigeria, RPA, Wielka Brytania i Zimbabwe. W celu praktycznej realizacji pomysłu prezydenta Nigerii, w Abudży 6 września 2001 r., podpisano odpowiednie porozumienie. Uznano, że najważniejszym problemem jest reforma rolna w Zimbabwe i stan własności ziemi, a także sposób wypłacania odszkodowań farmerom europejskiego pochodzenia. Ustalono, że powstanie fundusz odszkodowawczy, zarządzany przez Program Rozwoju Narodów Zjednoczonych (UNDP). Powyższe porozumienie, zostało przez opozycyjny do Roberta Mugabego MDC zaakceptowane¹¹⁸.

Jednakże, już 20 grudnia 2001 r. w Londynie Ministerialna Grupa Działania Commonwealthu (*Commonwealth Ministerial Action Group – CMAG*), która

¹¹⁶ Zob.: *Commonwealth Chief Arrives in Zimbabwe for Talks with Mugabe*, 15 May 2000, w: <http://www.zimbabwesituation.com/may16.html#3222>, [dostęp: 20.04.2021]; *BBC Breakfast With Frost, Interview: Don McKinnon*, 11th June 2000, w: http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/audio_video/programmes/breakfast_with_frost/transcripts/mckinnon11.jun.txt, [dostęp: 20.04.2021].

¹¹⁷ Zob.: D. Pottie, *Parliamentary Elections in Zimbabwe, 2000*, Maj 2001, w: <https://www.eisa.org/pdf/JAE1.1Pottie.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

¹¹⁸ M. W. Solarz, *Walka o władzę w Zimbabwe w latach 2000 – 2002*, Warszawa 2006, s. 101.

miała za zadanie ocenianie postępu demokracji w państwach członkowskich, opublikowała krytyczny raport nt.: Zimbabwe. W tym samym dokumencie wydano ostrzeżenie, iż mogą zostać nałożone kary / sankcje¹¹⁹. W odpowiedzi minister spraw zagranicznych Zimbabwe, Stan Mudenge stwierdził, że postanowienia porozumienia z Abudży są przestrzegane, więc nie ma powodów by nakładać kary¹²⁰. Na początku 2002 r. Jack Straw (sekretarz stanu ds. zagranicznych Wielkiej Brytanii) po raz pierwszy zaproponował zawieszenie Harare w prawach członka organizacji¹²¹. Podczas spotkania państw Commonwealthu w Coolum, w Australii 4 marca 2002 r. ustalono, że w przypadku naruszenia zasad demokracji podczas wyborów prezydenckich, będzie można nałożyć odpowiednie kary – nie nastąpiło zawieszenie ze względu na silny opór ze strony państw afrykańskich¹²².

Jak można przeczytać z raportu Commonwealth po wyborach parlamentarnych z 2000 r., miały miejsce liczne nieprawidłowości¹²³. Już 18 marca 2002 r. w Harare zjawili się Thabo Mbeki i Olusegun Obasanjo. Obaj rozmawiali z R. Mugabe i M. Tsvangiraiem o ewentualnym porozumieniu. Następnego dnia udali się oni do Londynu, gdzie po rozmowie z premierem Australii Johnem Howardem i Donem McKinnonem, ustalono zawieszenie Zimbabwe w prawach członka na okres jednego roku¹²⁴.

Mimo tej decyzji afrykańscy członkowie podjęli próbę rozwiązania politycznego konfliktu między ZANU-PF oraz MDC (rozmowy z 8 i 10 kwietnia 2002 r.), jednak nie przyniosły one spodziewanych rezultatów. W następnych miesiącach miała miejsca ostra wymiana not i listów między trzema państwami, które koordynowały próbę rozwiązania kryzysu zimbabweńskiego tj.: Australią, Nigerią oraz RPA¹²⁵. 16 marca 2003 r., D. McKinnon zdecydował o przedłużeniu

¹¹⁹ *Seventeenth Meeting of the Commonwealth Ministerial Action Group on the Harare Declaration (CMAG), Marlborough House, 20 December 2001*, w: <http://www.thecommonwealth.org/Templates/Internal.asp?NodeID=34903>, odczyt z dnia: 31.08.2012.

¹²⁰ *Zimbabwe: Commonwealth ministers decide against suspension*, 31 stycznia 2002, w: <https://reliefweb.int/report/zimbabwe/zimbabwe-commonwealth-ministers-decide-against-suspension>, [dostęp: 20.04.2021].

¹²¹ *Commonwealth fails to back Zimbabwe suspension*, 30 January 2002, w: <http://www.guardian.co.uk/world/2002/jan/30/zimbabwe>, [dostęp: 20.04.2021].

¹²² *The Coolum Declaration – The Commonwealth in the 21st Century: Continuity and Renewal*, w: <https://library.commonwealth.int/Library/Catalogues/Controls/Download.aspx?id=2341>, dostęp dn. 20.04.2021.

¹²³ *Zob.: Zimbabwe Presidential Election 9-11 March 2002. The Report of the Commonwealth Observer Group*, <http://archive.kubatana.net/docs/elec/commwrep0203.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

¹²⁴ *Meeting of Commonwealth Chairpersons' Committee on Zimbabwe* z 19 marca 2002 r., w: <https://thecommonwealth.org/history-of-the-commonwealth/commonwealth-chairpersons-committee-zimbabwe-set-chogm>, [dostęp: 20.04.2021].

¹²⁵ M. W. Solarz, dz. cyt., s. 103.

stanu zawieszenia o 9 miesięcy¹²⁶. W grudniu 2003 r., na szczycie państw Commonwealthu zdecydowano o przedłużeniu zawieszenia na czas nieokreślony¹²⁷. W reakcji na ten fakt, Zimbabwe w oficjalnym liście ministra spraw zagranicznych S. Mudenge z 11 grudnia 2003 r., opuściło Commonwealth¹²⁸.

W następnych latach, Commonwealth podjął szeroką akcję na rzecz promocji praw człowieka oraz propagowania zmian umożliwiających powrót do organizacji. Zauważę jedynie, że na oficjalnej stronie internetowej organizacji, link do państwa Zimbabwe w pierw był nieaktywny a później zupełnie znikł. Z czasem ilość informacji o tym państwie była coraz mniejsza, co sugeruje, że to UE oraz Wielka Brytania wzięły na siebie prowadzenie polityki względem reżimu Prezydenta Mugabe. W kontekście wyborów z 2018 r. pojawiły się sugestie o chęci powrotu E. Mnangagwy do Wspólnoty Narodów, lecz do chwili obecnej się to nie stało.

W wywiadzie z 19 kwietnia 2004 r., Robert Mugabe stwierdził, że Zimbabwe nigdy nie wróci do tej „złej organizacji” jaką jest Commonwealth¹²⁹. Jednakże, po wyborach z 2008 r. i po podpisaniu międzypartyjnego porozumienia z 15 września 2008 r., linia polityczna Harare uległa złagodzeniu. Wiadomym jest, że Premier M. Tsvangirai chciał powrotu państwa do struktur organizacji¹³⁰. W 2011 r. wśród członków Commonwealth pojawiła się sugestia, by wspomóc pogrążone w kryzysie Zimbabwe, pomimo niespełnienia wszystkich kryteriów Deklaracji z Harare. Jednakże spotkało się to z ostrą krytyką Ministra Spraw Zagranicznych Wielkiej Brytanii Davida Howell'a, który stwierdził, że nie będzie udzielania pomocy dopóki R. Mugabe nie usunie „niektórych jego zbirów z ZANU” (*some of his Zanu thugs*). Zasugerował jednocześnie by większy nacisk na zmiany w Zimbabwe zostały zastosowane przez SADC. Liczył, że aktywny udział w przemianach bezie miał ówczesny Prezydent Republiki Południowej Afryki Jacob Zuma¹³¹. Dopiero rewolucja z 2017 r. zmieniła postrzeżenie Zimbabwe.

¹²⁶ *Zimbabwe, SADC and CHOGM*, SADC Barometer, Issue 4, January 2004 w: https://sarprn.org/documents/d0000715/P796-SADC_Barometer_Issue_4_Jan2004.pdf, [dostęp: 20.04.2021].

¹²⁷ *CHOGM Statement On Zimbabwe, Abuja*, 7 December 2003, w: <http://archive.niza.nl/docs/200312091029365459.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

¹²⁸ *Zimbabwe's withdrawal from the Commonwealth*, 12 December 2003, w: <https://thecommonwealth.org/history-of-the-commonwealth/zimbabwe-withdraws-commonwealth>, [dostęp: 20.04.2021].

¹²⁹ *Mugabe says Zim will never return to 'evil' Commonwealth*, 19 kwietnia 2004, w: <https://www.namibian.com.na/3121/archive-read/Mugabe-says-Zim-will-never-return-to-evil-Commonwealth>, [dostęp: 20.04.2021].

¹³⁰ G. Boyton, *Robert Mugabe: will Zimbabwe be let back into Commonwealth?*, 28 listopad 2009, w: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/zimbabwe/6671136/Robert-Mugabe-will-Zimbabwe-be-let-back-into-Commonwealth.html>, [dostęp: 20.04.2021].

¹³¹ *Zimbabwe President Mugabe re-elected amid fraud claims*, 3 sierpnia 2013, w: <https://www.bbc.com/news/world-africa-23563029>, [dostęp: 20.04.2021].

Druga wojna domowa w Kongo

W 1998 r. Prezydent Robert Gabriel Mugabe podjął zaskakującą decyzję o wysłaniu wojsk do Demokratycznej Republiki Kongo. Do 2002 r. wysłano blisko 12 tysięcy żołnierzy. Według nieoficjalnych informacji, koszt operacji mógł wynieść nawet 20 milionów funtów miesięcznie. Celem miało być podreperowanie krajowego budżetu. Z niepotwierdzonych informacji Prezydent Laurent Kabila miał w zamian za pomoc przekazać znaczne ilości złota i diamentów. Informacja dla obywateli Zimbabwe o przyczynach zaangażowania militarnego była podawana w sposób niewystarczający¹³².

Unia Europejska

Wraz z wzmocnianiem się więzi między państwami europejskimi powstała potrzeba uregulowania stosunków między nimi, a ich byłymi terytoriami zamorskimi. Chodziło zwłaszcza o byłe posiadłości Danii, Francji, Holandii oraz Wielkiej Brytanii. Przez wiele lat obowiązywały układy z Yaunde z 1963 r. i konwencja z Lome z 1976 r. Następnie konwencja z Cotonou z dnia 23 czerwca 2000 r. (częściowo zrewidowana w 2010 r.¹³³) regulująca stosunki między Wspólnotami Europejskimi oraz krajami regionu Afryki, Karaibów i Pacyfiku (AKP)¹³⁴. Ten dokument ustanawiał tzw.: stowarzyszenie konstytucyjne (jest to specjalny rodzaj stowarzyszenia tylko dla krajów pozaeuropejskich). Poza tym stwarzał dogodne warunki np. w zakresie stawek celnych – niektóre produkty są całkowicie zwolnione z cła¹³⁵.

Artykuł 96 i 97 konwencji z Cotonou ustalał mechanizm, w wyniku którego rozpoczynał się proces konsultacji z krajem, gdzie polityka wewnętrzna odbiega daleko od przyjętych norm – poszanowania praw człowieka, zasad demokracji i państwa prawa. Od momentu złożenia wniosku, kraj miał 60 dni na ustosunko-

¹³² Zob.: I. Samset, *Conflict of Interests or Interests in Conflict? Diamonds & War in the DRC*, "Review of African Political Economy", No.93/94:463-480, 2002, w: <https://www.cmi.no/publications/file/825-conflict-of-interests-or-interests-in-conflict.pdf>, [dostęp: 20.04.2021]; J. Damu, *Zimbabwe's military in Congo: Launching pad of corruption*, 16 march 2009, w: <https://sfbayview.com/2009/03/zimbabwes-military-in-congo-launching-pad-of-corruption/>, [dostęp: 20.04.2021]; *Zimbabwe 'cannot afford' Congo war*, 31 august 2000, w: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/904534.stm>, [dostęp: 20.04.2021].

¹³³ Zob.: *Second Revision of the Cotonou Agreement*, 11 March 2010, w: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4b090df4-9969-42a3-8ce9-a764f39eb1de/language-en>, [dostęp: 20.04.2021].

¹³⁴ Zob.: *The Cotonou Agreement*, w: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/cotonou-agreement/>, [dostęp: 20.04.2021].

¹³⁵ M. M. Kenig-Witkowska pod red., *Prawo instytucjonalne Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 67-68.

wanie się do zarzutów i przeprowadzenie odpowiednich zmian, w przeciwnym wypadku mogą zostać nałożone sankcje¹³⁶.

W przypadku Zimbabwe wniosek taki został złożony 29 października 2001 r., co było bezpośrednim skutkiem narastania polityki terroru po przegranym referendum konstytucyjnym w 2000 r., a było to przed wyborami prezydenckimi w 2002 r. Konsultacje rozpoczęły się w Brukseli 11 stycznia 2002 r. – Zimbabwe reprezentował Stan Mudenge (minister spraw zagranicznych). Z powodu braku porozumienia, 28 stycznia zdecydowano o nałożeniu sankcji, po niespełnieniu warunków dotyczących misji bądź ubezwłasnowolnienia mediów. Po wydaleniu szwedzkiego dyplomaty Pierre'a Schoriego, 18 lutego wprowadzono sankcje dotyczące embarga na broń, zamrożenia kont oraz zakaz podróżowania po terytorium Unii przez Roberta Mugabego oraz 19 innym osobom, a także zaprzestania udzielania pomocy rozwojowej przy jednoczesnym zachowaniu pomocy humanitarnej¹³⁷.

Mugabe określił to mianem „terroryzmu gospodarczego” oraz zasugerował, że te działania są śmieszne, gdyż na obszarze UE „nie posiada nawet kozy”. Poza tym, nie zawsze je respektowano. Prezydent Zimbabwe wielokrotnie był w Europie. Wystarczy wspomnieć o jego obecności podczas pogrzebu Jana Pawła II w Rzymie w 2005 r. Przynajmniej sankcje były rozszerzane. W ten sposób, 22 lipca 2002 r. lista osób nimi objętych została rozszerzona do 72, na której znalazła się również żona prezydenta R. Mugabego, Grace. Krótko później, na szczycie Światowego Szczytu Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu, Tony Blair musiał odpierać ataki państw afrykańskich za „bezzasadne” wtrącanie się w sprawy Zimbabwe¹³⁸. W następnych latach Harare stało się elementem gry mocarstw.

19 lutego 2003 r. w Paryżu rozpoczynała się konferencja francusko-afrykańska – dzień wcześniej traciły ważność sankcje i wprowadzono nowe¹³⁹. Ostry sprzeciw wobec zaproszenia R. Mugabego wyrażała Wielka Brytania. Analitycy uważają, iż była to cyniczna gra Paryża, który chciał zwiększyć swoje wpływy w Afryce oraz rozpocząć polityczną rywalizację z Londynem w kontekście wojny irackiej. Nie można jednak zapominać, że z perspektywy Francji problem R. Mugabego to problem Londynu, a nie ich samych. Ścisłe wiązało się to z francuską polityką otwarcia względem Afryki. Paryż nie wahał się zapraszać różnych

¹³⁶ J. Mackie, J. Zinke, *When Agreement Breaks Down, What Next? The Cotonou Agreement's Article 96 Consultation Procedure*, Discussion Paper No. 64A, August 2005, w: <https://ecdpm.org/wp-content/uploads/2013/10/DP-64A-Cotonou-Agreements-Article-96-Consultation-Procedure-2005.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

¹³⁷ M. W. Solarz, *Walka o władzę w Zimbabwe w latach 2000 – 2002*, Warszawa 2006, s. 107–109.

¹³⁸ Tamże, s. 112.

¹³⁹ *EU imposes sanctions on Zimbabwe*, 18 February 2003, w: <http://www.guardian.co.uk/world/2002/feb/18/zimbabwe>, [dostęp: 21.04.2021].

kontrowersyjnych przywódców. Poza tym, aż 15 państw afrykańskich chciało uczestnictwa R. Mugabego w konferencji i słabszego kursu wobec niego¹⁴⁰.

Ostatecznie sankcje zostały przedłużone o kolejny rok – decyzja zapadła 18 lutego 2003 r., po negocjacjach brytyjsko-francuskich, lecz zezwolono na wyjątek dotyczący szczytu w Paryżu. 19 lutego 2004 r., na mocy wspólnego stanowiska Rady (nr 2004/161/WPZiB¹⁴¹) przedłużono obowiązywanie środków ograniczających, które w sposób niezmienny obowiązywały do 20 lutego 2008 r.¹⁴² Jedyna różnica polegała na aktualizacji listy, które owe sankcje dotyczyły. Według wspólnego stanowiska Rady (nr 2007/120/WPZiB) z 19 lutego 2007 r., lista obejmowała 125 osób¹⁴³. Wielokrotnie, w tej materii wypowiadał się Parlament Europejski w swoich rezolucjach z dnia: 15 stycznia 2004, 16 grudnia 2004, 7 lipca 2005, 7 września 2006 oraz 26 kwietnia 2007 r.¹⁴⁴ Kolejnym aktem było rozporządzenie Komisji WE (nr 702/2008), z dnia 23 lipca 2008 r., które zmieniało rozporządzenie Rady (nr 314/2004), z dnia 19 lutego 2004 r. poprzez uwzględnienie decyzji Rady (nr 2008/605/WPZiB) z dnia 22 lipca 2008 r., poprzez powiększenie liczby osób ujętych w sankcjach Unii Europejskiej do 168, oraz ujęcie w tym czterech przedsiębiorstw¹⁴⁵.

¹⁴⁰ Zob.: *Franco-African summit: Mugabe attends, Gbagbo stays clear*, 19 February 2003, w: <http://www.polity.org.za/article/francoafrican-summit-mugabe-attends-gbagbo-stays-clear-2003-02-19>, [dostęp: 21.04.2021]; *Franco-African summit opens in Paris*, 20 February 2003, w: <http://www.telegraph.co.uk/news/1422627/Franco-African-summit-opens-in-Paris.html>, [dostęp: 21.04.2021]; J. Henley, *Mugabe's Paris visit sparks protest*, 21 February 2003, w: <http://www.theage.com.au/articles/2003/02/20/1045638420870.html>, [dostęp: 21.04.2021]; A. Lefebvre, *Franco-African summit: the scramble for African intensifies*, 3 March 2003, w: <http://www.wsws.org/articles/2003/mar2003/summ-m03.shtml>, [dostęp: 21.04.2021].

¹⁴¹ *Wspólne stanowisko Rady 2004/161/WPZiB z dnia 19 lutego 2004 r. odnawiające środki ograniczające w odniesieniu do Zimbabwe*, nieobowiązujące od 2011 r., w: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?uri=CELEX%3A32004E0161>, [dostęp: 21.04.2021].

¹⁴² Również Stany Zjednoczone przystąpiły do międzynarodowych sankcji. Rozpoczęło się dość skromnie poprzez wydanie specjalnego oświadczenia 21 grudnia 2001 r., w którym prezydent G. W. Bush wyrażał zaniepokojenie sytuacją w Zimbabwe. W prezydenckim akcie wykonawczym nr 13391, z dnia 25 listopada 2005 r., podobnie jak w Unii Europejskiej nałożono sankcje na osoby fizyczne, jak również osoby prawne, poprzez zakaz poruszania się oraz zamrożenie aktywów. Lista objęła 128 osób – aktywnych działaczy partyjnych oraz 33 farmy oraz firmy. *Executive Order 13391 of November 22, 2005*, w: <https://www.federalregister.gov/executive-order/13391.pdf>, [dostęp: 21.04.2021].

¹⁴³ *Wspólne stanowisko Rady 2007/120/WPZiB z dnia 19 lutego 2007 r. odnawiające środki ograniczające w odniesieniu do Zimbabwe*, nieobowiązujące od 2008 r., w: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32007E0120>, [dostęp: 21.04.2021].

¹⁴⁴ Według Dziennika Urzędowego Unii Europejskiej, w: <https://eur-lex.europa.eu/search.html?lang=pl&text=zimbabwe&qid=1618995329856&type=quick&scope=EURLEX&sortOne=DD&sortOneOrder=asc&sortOneOrder=desc&page=3>, [dostęp: 21.04.2021].

¹⁴⁵ *Rozporządzenie Komisji (WE) nr 702/2008*, w: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:195:0019:0021:PL:PDF>, [dostęp: 21.04.2021].

27 stycznia 2009 r. dokonano następnej modyfikacji poprzez dodanie do listy osób objętych sankcjami kolejne 27 nazwisk oraz 36 firm. Poza tym Zimbabwe ma zostać poddane kontroli w ramach tzw.: procesu Kimberley, czyli systemu certyfikacji diamentów, co ma zakończyć nadużycia w handlu tym kruszcem¹⁴⁶. W związku z wejściem w życie międzypartyjnego porozumienia i 19 poprawki do ustawy zasadniczej, Unia Europejska dostrzegając pozytywne zmiany zdecydowała na zniesienie części sankcji¹⁴⁷.

Sytuacja w relacjach Unii Europejskiej i Zimbabwe po wyborach prezydenckich z 2013 r. nie uległa zmianie i dalej podtrzymywano środki, w formie sankcji, w celu czynienia presji na reżim w Harare. Chodziło o prawa człowieka, demokratyzację oraz państwo prawa. Częściowo UE złagodziła swoje podejście po rewolucji z listopada 2017 r. Pomimo zmian na szczycie władzy, większość sankcji dalej utrzymano. Uznano, że kryzys w Zimbabwe się pogłębia, co nie sprzyjało procesom demokratycznym. W oświadczeniu z 19 lutego 2021 r. czytamy, że „Brak istotnych reform wpływa na ciągle pogarszanie się sytuacji humanitarnej, gospodarczej i społecznej. Nadal dochodzi również do naruszania praw człowieka i ograniczania przestrzeni demokratycznej. UE jest szczególnie zaniepokojona mnożeniem się aresztowań i prześladowań dziennikarzy, działaczy opozycji i osób wyrażających odmienne poglądy oraz wykorzystywaniem przez urzędników wysokiego szczebla retoryki, która mogłaby być interpretowana jako podżeganie do przemocy”¹⁴⁸. UE wyraziła nadzieję, że na dialog i możliwość wprowadzenia obiecanych reform, co ma być podstawą do ewentualnego zniesienia uciążliwych sankcji.

Rosja

Związek Radziecki, w swojej polityce z czasów kryzysu rodezyjskiego, aktywnie wspierał ZAPU J. Nkomo, lecz przegrana tego ugrupowania w wyborach z 1980 r. spowodowała, że Moskwa musiała wycofać się z tej części kontynentu. Zwycięstwo ZANU R. Mugabego uświadomiło, że to ChRL dominuje. W późniejszym okresie to właśnie Chiny będą traktowane jak „obrońca Czarnej Afryki”. Mimo wszystko, Rosja nigdy o tym kontynencie nie zapomniała. Kiedy na forum Organizacji

¹⁴⁶ *EU adds British-based firms to Zimbabwe sanctions blacklist*, 27 stycznia 2009, w: <https://www.theguardian.com/world/2009/jan/27/european-union-zimbabwe-sanctions>, [dostęp: 21.04.2021].

¹⁴⁷ *European Union lifts more Zimbabwe sanctions*, 17 February 2012, w: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17075267>, [dostęp: 21.04.2021].

¹⁴⁸ *Zimbabwe: oświadczenie wysokiego przedstawiciela wydane w imieniu Unii Europejskiej*, 19 lutego 2021, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2021/02/19/zimbabwe-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union/>, [dostęp: 21.04.2021].

Narodów Zjednoczonych próbowano zająć się jakimś państwem, to zawsze Pekin i Moskwa takie próby blokowały stosując instytucję weta¹⁴⁹.

„Kreml tradycyjnie sprzeciwia się międzynarodowym wysiłkom by zainterweniować, gdyż widzi to, jako wewnętrzną sprawę suwerennych narodów, i Rosja jak przewidywano użyła tego sprzeciwu, by wyjaśnić swoje weto. Ponieważ humanitarny i polityczny kryzys w Zimbabwe wstrząsnął i rozwścieczył kraje zachodnie, Rosja i Rosjanie odpowiedzieli z dużo większą ambiwalencją”¹⁵⁰.

Tak też się działo przez lata z wszelkimi próbami nałożenia na Zimbabwe sankcji przez ONZ. Praktycznie, organizacja ta w rozwiązywaniu kryzysu w Harare jest nieaktywna, o czym można się przekonać w kontekście tragicznych wydarzeń w połowie 2008 r.

Niezależni analitycy sugerują również, że w swojej postawie, Moskwa chce się pokazać jako aktywny gracz w Afryce kosztem pozycji Stanów Zjednoczonych oraz Zjednoczonym Królestwie, które prowadziły do tej pory międzynarodową politykę, nie licząc się z opinią Rosji. Szczególnie drażniące było zadecydowanie o umieszczenie elementów tarczy antyrakietowej w Polsce i Czechach. Innym faktem pozostaje rywalizacja Rosji i Chin na terenie Afryki. W ostatnich latach Kreml coraz częściej wspiera niektóre państwa Afryki, głównie ze względu na duże obroty handlowe, zwłaszcza z Nigerią, Zambią, Kenią oraz RPA. Zimbabwe stało się poniekąd areną politycznej walki o wpływy między Moskwą a Pekinem, z której jak na razie zwycięsko wychodzą Chiny.

Podsumowanie

Analizując międzypaństwowe stosunki panujące na południu Afryki możemy zaobserwować znaczącą instytucjonalizację tychże relacji oraz spore gospodarcze zależności, które istnieją od czasów kolonialnych. Inną kwestią jest od razu rzucająca się w oczy obecność Chińskiej Republiki Ludowej i jej polityka prowadzona w tym rejonie. Również Commonwealth możemy uznać za ważnego gracza politycznego w regionie.

¹⁴⁹ Zob.: P. Worsnip, *Russia and China veto U.N. Zimbabwe sanctions*, 12 lipca 2008, <https://www.reuters.com/article/us-zimbabwe-crisis-un-idUSN0917887320080712>, [dostęp: 21.04.2021]; *China, Russia Veto UN Zimbabwe Sanctions Resolution*, 27 października 2009, w: <https://www.voanews.com/archive/china-russia-veto-un-zimbabwe-sanctions-resolution>, [dostęp: 21.04.2021]; M. Farley, *Russia, China veto move to sanction Zimbabwe regime*, 12 July 2008, w: <http://articles.latimes.com/2008/jul/12/world/fg-zimbabwe12>, [dostęp: 21.04.2021].

¹⁵⁰ P. Rempier, *Russia at the United Nations: Law, Sovereignty, and Legitimacy*, 22 stycznia 2020, w: <https://carnegieendowment.org/2020/01/22/russia-at-united-nations-law-sovereignty-and-legitimacy-pub-80753>, [dostęp: 21.04.2021].

Natomiast politykę zagraniczną Republiki Zimbabwe możemy podzielić na cztery fazy. Pierwsza faza ściśle wiąże się z kryzysem rodezyjskim. Z jednej strony problem „zbuntowanej” kolonii przestał być wewnętrzną sprawą Wielkiej Brytanii i był szeroko omawiany na forum międzynarodowym. Z drugiej zaś strony liderzy afrykańskich ugrupowań wyzwolńczych zaczęli być traktowani jak elita przyszłego państwa i reprezentanci afrykańskiej większości. Druga faza ma związek z walką z segregacją rasową i apartheidem w Republice Południowej Afryki. Zimbabwe uzyskało niepodległość w 1980 r., lecz oficjalnie zmiany w RPA nastąpiły dopiero w 1994 r. W tym też czasie Robert Mugabe był symbolem walki z segregacją rasową oraz politycznym liderem na południu Afryki. Później takim symbolem stał się Nelson Mandela, natomiast R. Mugabe określany był jako jeden z ostatnich dyktatorów. To też okres wzrostu znaczenia ChRL kosztem ZSRR oraz Kuby. Trzeci etap to lata 90. XX w., które można scharakteryzować jako silną instytucjonalizację współpracy w tej części kontynentu. Natomiast czwarty etap to okres od 2000 r., czyli od przegranego przez ekipę Prezydenta R. Mugabe referendum konstytucyjnego. Wzrost przemocy, ataki na farmy, masowa emigracja obywateli europejskiego pochodzenia, znaczna emigracja zarobkowa, etc., spowodowały wprowadzenie przez społeczność międzynarodową sankcji na Zimbabwe, a przez władze w Harare wycofanie się i niejako samoizolację, czego dowodem było wyjście z Commonwealth. Jednakże relacje z sąsiadami były nadal ściśle, zgodnie z ideą „cichej dyplomacji”.

Zmiany nastąpiły wraz z przegranymi wyborami parlamentarnymi z 2008 r. 15 września 2008 r. podpisano porozumienie (Global Political Agreement GPA)¹⁵¹, na mocy którego urzędujący prezydent Robert Mugabe zgodził się, aby premierem został lider opozycji Morgan Tsvangirai i powstał rząd jedności narodowej z proprezydenckim ZANU-PF i opozycyjnym MDC. Weszło ono w życie 13 lutego 2009 r. wraz z 19 poprawką do ustawy zasadniczej. Zmiany jednak zostały zahamowane, gdy w 2013 r. ponownie rzeń władzy przeszedł w ręce ZANU-PF oraz Roberta Mugabego. Rewolucja z listopada 2017 r. zmieniła osobę głowy państwa, ale nie program polityczny partii rządzącej. Z tego tytułu zmiany idą bardzo powoli.

¹⁵¹ *Agreement between the Zimbabwe African National Union-Patriotic Front (ZANU-PF) and the two Movement for Democratic Change (MDC) formations, on resolving the challenges facing Zimbabwe*, https://constitutionnet.org/sites/default/files/global_political_agreements_2008.pdf, [dostęp: 21.04.2021].

Bibliografia

- A Difficult Dialogue: Zimbabwe – South Africa economic relations. Since 2000. A preliminary report Solidarity Peace Trust*, w: http://www.solidaritypeacetrust.org/download/report-files/difficult_dialogue.pdf, raport z dnia: 23 października 2007, s. 23, [dostęp: 20.04.2021].
- A military coup deposes the Lesotho Government*, w: <http://www.sahistory.org.za/dated-event/military-coup-deposes-lesotho-government>, [dostęp: 19.04.2021].
- Agreement between the Zimbabwe African National Union-Patriotic Front (ZANU-PF) and the two Movement for Democratic Change (MDC) formations, on resolving the challenges facing Zimbabwe*, https://constitutionnet.org/sites/default/files/global_political_agreements_2008.pdf, [dostęp: 21.04.2021].
- Alden C., *South Africa's «Quiet Diplomacy» and the crisis in Zimbabwe*, 2/2002, w: <https://journals.openedition.org/cea/1341>, [dostęp: 20.04.2021].
- Arrighi G., *The Political Economy of Rhodesia*, Haga 1967.
- Bartnicki A. pod red., *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869 – 1996. Historia konfliktów*, Warszawa 1998.
- BBC Breakfast With Frost, Interview: Don McKinnon*, 11th June 2000, w: http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/audio_video/programmes/breakfast_with_frost/transcripts/mckinnon11.jun.txt, [dostęp: 20.04.2021].
- Binda A., *Mozambique 1968 – 72. Rhodesian and Portuguese Cooperation*, w: <http://www.rhodesianforces.org/Mozambique1968-72.htm>, [dostęp: 19.04.2021].
- Blair D., *Degrees in violence*, London 2002, s. 29.
- Boyton G., *Robert Mugabe: will Zimbabwe be let back into Commonwealth?*, 28 listopada 2009, w: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/zimbabwe/6671136/Robert-Mugabe-will-Zimbabwe-be-let-back-into-Commonwealth.html>, [dostęp: 20.04.2021].
- Calvin R., *Obama gives Tsvangirai words of support, no money*, 12 czerwca 2009, w: <https://cn.reuters.com/article/instant-article/idUSTRE55B6D220090612>, [dostęp: 20.04.2021].
- Cavendish W., *Economics and ecosystems: the Case of Zimbabwean Peasant Households*, London 1995.
- Chigora P., Goredema D., *Zimbabwe-Russia Relations in the 21st Century*, w: “Turkish Journal of International Relations”, Vol.9, No.4, 187-204, Winter 2010, w: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/19259>, [dostęp: 20.04.2021].
- Childs D., *Britain since 1945. A political History*, London – New York 2006.
- China and Zimbabwe*, dane ze strony Ambasady Chin w Zimbabwe – nie aktualizowano danych, w: <http://zw.china-embassy.org/eng/zjgx/t147975.htm>, [dostęp: 20.04.2021].
- China, Russia Veto UN Zimbabwe Sanctions Resolution*, 27 października 2009, w: <https://www.voanews.com/archive/china-russia-veto-un-zimbabwe-sanctions-resolution>, [dostęp: 21.04.2021].
- Chityo K., Rupiya M., *Tracking Zimbabwe's political history: The Zimbabwe Defence Force from 1980 – 2005*, London 2006, w: <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/EVOLUTCHAP13.PDF>, [dostęp: 20.04.2021].
- CHOGM Statement On Zimbabwe, Abuja*, 7 December 2003, w: <http://archive.niza.nl/docs/200312091029365459.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].
- Chołaszczyński K., *Etnopolityka jako funkcjonalny element kształtujący system polityczny Republiki Zimbabwe*, Toruń 2014, s. 624.
- Chołaszczyński K., *Z dziejów apartheidu w Afryce. Rządy Douglasa Iana Smitha w Rodezji Południowej*, w: „Pro Fide Rege et Lege”, numer 2(66) 2010, Biała Podlaska 2010, s. 71 – 83.
- Coltard D., *A Decade of Suffering in Zimbabwe – Economic Collapse and Political Repression under Robert Mugabe*: w: *CATO Institute Center for Global Liberty & Prosperity Development Policy Analysis No. 5*, 24 March 2008.

- Committee of 24 (Special Committee on Decolonization)*, w: <https://www.un.org/dppa/decolonization/en/c24/about>, [dostęp: 18.04.2021].
- Commonwealth fails to back Zimbabwe suspension*, 30 January 2002, w: <http://www.guardian.co.uk/world/2002/jan/30/zimbabwe>, [dostęp: 20.04.2021].
- Commonwealth Chief Arrives in Zimbabwe for Talks with Mugabe*, 15 May 2000, w: <http://www.zimbabwesituation.com/may16.html#3222>, [dostęp: 20.04.2021].
- Courtois S., Werth N., Panne J. L., Paczkowski A., Bartosek K., Margolin J. L., *Czarna Księga Komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Warszawa 1997.
- DeRoche A., *Establishing the Centrality of Race: Relations Between the US and Rhodesian Federation*, w: *Zambezia*, 1998, XXV(ii), w: <http://archive.lib.msu.edu/DMC/African%20Journals/pdfs/Journal%20of%20the%20University%20of%20Zimbabwe/vol25n2/juz025002006.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].
- Dobosiewicz Z., Łętocha T., Malinowski M., „*Białe Imperium*” *Południowej Afryki*, Warszawa 1974.
- Eisenman J., *Zimbabwe: China's African Ally*, 5 lipca 2005, w: http://web.archive.org/web/20070805023113/http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=408&kissue_id=3390&article_id=2369974, [dostęp: 20.04.2021].
- EU adds British-based firms to Zimbabwe sanctions blacklist*, 27 stycznia 2009, w: <https://www.theguardian.com/world/2009/jan/27/european-union-zimbabwe-sanctions>, [dostęp: 21.04.2021].
- EU imposes sanctions on Zimbabwe*, 18 February 2003, w: <http://www.guardian.co.uk/world/2002/feb/18/zimbabwe>, [dostęp: 21.04.2021].
- European Union lifts more Zimbabwe sanctions*, 17 February 2012, w: <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-17075267>, [dostęp: 21.04.2021].
- Evans E. J., *Thatcher and Thatcherism*, London – New York 2004.
- Evans M., *The Front-Line States, South Africa and Southern African Security: Military Prospects and Perspectives*, w: *Zambezia*, 1984/5, XII, w: <http://archive.lib.msu.edu/DMC/African%20Journals/pdfs/Journal%20of%20the%20University%20of%20Zimbabwe/vol12n1/juz012001002.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].
- Executive Order 13391 of November 22, 2005*, w: <https://www.federalregister.gov/executive-order/13391.pdf>, [dostęp: 21.04.2021].
- Fage J. D., *A History of Africa*, London 1988.
- Farley M., *Russia, China veto move to sanction Zimbabwe regime*, 12 July 2008, w: <http://articles.latimes.com/2008/jul/12/world/fg-zimbabwe12>, [dostęp: 21.04.2021].
- Franco-African summit opens in Paris*, 20 February 2003, w: <http://www.telegraph.co.uk/news/1422627/Franco-African-summit-opens-in-Paris.html>, [dostęp: 21.04.2021].
- Franco-African summit: Mugabe attends, Gbagbo stays clear*, 19 February 2003, w: <http://www.polity.org.za/article/francoafrican-summit-mugabe-attends-gbagbo-stays-clear-2003-02-19>, [dostęp: 21.04.2021].
- Galtung J., *On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia*, w: *World Politics*, Volume 19, Issue 3, Apr. 1967, w: http://www.stanford.edu/class/ips216/Readings/galtung_67.pdf, [dostęp: 19.04.2021].
- Gawrycki M. F., Lizak W., *Kuba i Afryka. Sojusz dla rewolucji*, Warszawa 2006.
- Gibb R., *Should Zimbabwe Join the Southern African Customs Union?*, 2010, w: http://us-cdn.creamermedia.co.za/assets/articles/attachments/29064_brenthurst_paper_2010_04.pdf, [dostęp: 19.04.2021].
- Harare Commonwealth Declaration, 1991*, w: <https://thecommonwealth.org/sites/default/files/inline/Harare%20Commonwealth%20Declaration%201991.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].

- Henley J., *Mugabe's Paris visit sparks protest*, 21 February 2003, w: <http://www.theage.com.au/articles/2003/02/20/1045638420870.html>, [dostęp: 21.04.2021].
- Importation of Rhodesian Chrome. Hearing before the Subcommittee on African Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate*, w: www.noeasyvictories.org/congress/uscg007.pdf, [dostęp: 19.04.2021].
- Karta Narodów Zjednoczonych*, w: <http://www.bb.po.gov.pl/images/Prawa/PNZ/KNZ.pdf>, dostęp dn. 18.04.2021.
- Kirchick J., *Carter's Role in Zimbabwe*, 11 lipca 2007, w: <http://www.nysun.com/opinion/carters-role-in-zimbabwe/58232/>, [dostęp: 20.04.2021].
- Lefebvre A., *Franco-African summit: the scramble for African intensifies*, 3 March 2003, w: <http://www.wsws.org/articles/2003/mar2003/summ-m03.shtml>, [dostęp: 21.04.2021].
- Litvak L., DeGrasse R., McTigue K., *South Africa: Foreign Investment and Apartheid*, Washington/Amsterdam 1978.
- Mackie J., Zinke J., *When Agreement Breaks Down, What Next? The Cotonou Agreement's Article 96 Consultation Procedure*, Discussion Paper No. 64A, August 2005, w: <https://ecdpm.org/wp-content/uploads/2013/10/DP-64A-Cotonou-Agreements-Article-96-Consultation-Procedure-2005.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].
- Makochekanwa A., Tekere M., *Zimbabwe: the 11th province of South Africa – from one form of domination to another. Horse and rider relationship*, February 2010, w: <https://journals.co.za/doi/10.10520/EJC51202>, [dostęp: 20.04.2021].
- Malinowski M. J., *Kryzys rodezyjski*, Warszawa 1975.
- Meeting of Commonwealth Chairpersons' Committee on Zimbabwe* z 19 marca 2002 r., w: <https://thecommonwealth.org/history-of-the-commonwealth/commonwealth-chairpersons-committee-zimbabwe-set-chogm>, [dostęp: 20.04.2021].
- Michałowska G., *Problemy ochrony praw człowieka w Afryce*, Warszawa 2008.
- Mugabe says Zim will never return to 'evil' Commonwealth*, 19 kwiecień 2004, w: <https://www.namibian.com.na/3121/archive-read/Mugabe-says-Zim-will-never-return-to-evil-Commonwealth>, [dostęp: 20.04.2021].
- Muleya D., *China denies jet fighters report*, 25.06.2004, w: <https://www.thestandard.co.zw/2005/05/13/china-denies-jet-fighters-report/>, [dostęp: 20.04.2021].
- Munhamu Botsio Utete C., *American Policy on Zimbabwe: the economic and political context of recent policy*, 24-25 marca 1972, w: http://psimg.jstor.org/fsi/img/pdf/t0/10.5555/al.sff.document.acoa000371_final.pdf, [dostęp: 19.04.2021].
- Newitt M. D. D., *Portuguese Settlement on the Zambezi*, London 1973.
- Pełny tekst UDI można zobaczyć w internetowej wersji Sourcebook Modern History, w: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1965Rhodesia-UDI.html>, [dostęp 18.04.2021].
- Peters G., Woolley J. T., *Jimmy Carter: "Meeting With Prime Minister Robert Mugabe of Zimbabwe Remarks at a White House Reception." August 27, 1980*, w: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44951>, [dostęp: 20.04.2021].
- Pottie D., *Parliamentary Elections in Zimbabwe, 2000*, Maj 2001, w: <https://www.eisa.org/pdf/JAE1.1Pottie.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].
- Rempler P., *Russia at the United Nations: Law, Sovereignty, and Legitimacy*, 22 styczeń 2020, w: <https://carnegieendowment.org/2020/01/22/russia-at-united-nations-law-sovereignty-and-legitimacy-pub-80753>, [dostęp: 21.04.2021].
- Resolutions adopted by the General Assembly at its 16th session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/16>, [dostęp: 18.04.2021].

- Resolutions Adopted by the General Assembly during its eighteen session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/18>, [dostęp: 19.04.2021].
- Resolutions Adopted by the General Assembly during its seventeenth session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/17>, [dostęp: 18.04.2021].
- Resolutions Adopted by the General Assembly during its twentieth session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/20>, [dostęp: 19.04.2021].
- Resolutions Adopted by the General Assembly during its twentieth session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/20>, [dostęp: 19.04.2021].
- Resolutions Adopted by the General Assembly during its twentieth session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/20>, [dostęp: 19.04.2021].
- Resolutions Adopted by the General Assembly during its twenty-third session*, w: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/23>, [dostęp: 19.04.2021].
- Resolutions adopted by the Second Ordinary Session of the Assembly of Heads and Government Held in Acra Ghana, 21 – 26 października 1965*, w: https://au.int/sites/default/files/decisions/9513-assembly_en_21_26_october_1965_assembly_heads_state_government_second_ordinary_session.pdf, [dostęp: 19.04.2021].
- Robinson D. A., *Curse on the Land: A History of the Mozambican Civil War*, 2006, s. 22, w: <http://www.adelinotorres.info/africa/David%20Robinson,%20Curse%20on%20the%20Land-History%20of%20the%20Mozambican%20Civil%20War.pdf>, [dostęp: 19.04.2021].
- Roszkowski W., *Półwiecze*, Warszawa 2001.
- Royle T., *Winds of Change. The end of Empire in Africa*, Cambridge 1996.
- Rozporządzenie Komisji (WE) nr 702/2008*, w: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:195:0019:0021:PL:PDF>, [dostęp: 21.04.2021].
- Rule S., *The Guerrilla Fight in Mozambique Also Takes a Toll on Zimbabwe*, 21 luty 1988, w: <http://www.nytimes.com/1988/02/21/world/the-guerrilla-fight-in-mozambique-also-takes-a-toll-on-zimbabwe.html>, [dostęp: 20.04.2021].
- Samset I., *Conflict of Interests, or Interests in Conflict? Diamonds & War in the DRC*, “Review of African Political Economy”, No.93/94:463-480, 2002, w: <https://www.cmi.no/publications/file/825-conflict-of-interests-or-interests-in-conflict.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].
- Second Revision of the Cotonou Agreement*, 11 March 2010, w: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4b090df4-9969-42a3-8ce9-a764f39eb1de/language-en>, [dostęp: 20.04.2021].
- Security Council Resolutions – 1965*, w: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1965>, [dostęp: 19.04.2021].
- Security Council Resolutions – 1965*, w: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1965>, [dostęp: 19.04.2021].
- Security Council Resolutions – 1965*, w: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1965>, [dostęp: 08.11.2022].
- Security Council Resolutions – 1966*, <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1966>, [dostęp: 19.04.2021].
- Security Council Resolutions – 1966*, <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1966>, [dostęp: 19.04.2021].
- Security Council Resolutions – 1968*, w: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1968>, [dostęp: 19.04.2021].
- Security Council Resolutions – 1970*, w: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-adopted-security-council-1970>, [dostęp: 19.04.2021].
- Seldom A., Colhpugs D., *Britain under Thatcher*, London 2000.

- Seventeenth Meeting of the Commonwealth Ministerial Action Group on the Harare Declaration (CMAG), Marlborough House*, 20 December 2001, w: <http://www.thecommonwealth.org/Templates/Internal.asp?NodeID=34903>, [dostęp: 20.04.2021].
- Shoko J., *Ex Ethiopian leader's future uncertain in Zimbabwe*, 11 kwiecień 2012, w: <https://www.theafricareport.com/7344/ex-ethiopian-leaders-future-uncertain-in-zimbabwe/amp/>, [dostęp: 20.04.2021].
- Situation in Southern Rhodesia*, w: http://www.un.org/en/sc/repertoire/64-65/Chapter%208/64-65_08-13-Situation%20in%20Southern%20Rhodesia.pdf, [dostęp: 19.04.2021].
- Solarz M. W., *Republika Południowej Afryki. Trwałość czy zmierzch potęgi w regionie?*, Warszawa 1999.
- Solarz M. W., *Walka o władzę w Zimbabwe w latach 2000 – 2002*, Warszawa 2006.
- Southern Rhodesia 1979 Act*, w: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1979/52/pdfs/ukpga_19790052_en.pdf, [dostęp: 18.04.2021].
- Special Committee on the Situation with Regard to the Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples – 24 osobowy skład*. Patrz: E. McWhinney, *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, New York 14 December 1960*, w: <https://legal.un.org/avl/ha/dicc/dicc.html>, [dostęp: 18.04.2021].
- Tavuyanago B., *RENAMO: from military confrontation to peaceful democratic engagement, 1976-2009*, w: <https://academicjournals.org/journal/AJPSIR/article-full-text-pdf/895FF2440453>, [dostęp: 19.04.2021].
- Tessema S., *Ethiopians follow Zimbabwe events with Mengistu in mind*, 17 listopad 2017, w: <https://www.aa.com.tr/en/africa/ethiopians-follow-zimbabwe-events-with-mengistu-in-mind/968413>, [dostęp: 20.04.2021].
- Thatcher M., *The Downing Street Years*, London 1993.
- The 'Look East Policy' of Zimbabwe now focuses on China*, raport wydany przez organizację Friedrich-Ebert-Stiftung z listopada 2004 roku w Harare, w: <http://library.fes.de/pdf-files/iez/50063.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].
- The Coolum Declaration – The Commonwealth in the 21st Century: Continuity and Renewal*, w: <https://library.commonwealth.int/Library/Catalogues/Controls/Download.aspx?id=2341>, [dostęp: 20.04.2021].
- The Cotonou Agreement*, w: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/cotonou-agreement/>, [dostęp: 20.04.2021].
- U.S. Relations With Zimbabwe. Bilateral Relations Fact Sheet*, w: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-zimbabwe/>, [dostęp: 20.04.2021].
- United Nations General Assembly Resolution 1747*, w: [file:///C:/Users/wksim/Downloads/A_RES_1747\(XVI\)-EN.pdf](file:///C:/Users/wksim/Downloads/A_RES_1747(XVI)-EN.pdf), [dostęp: 08.11.2022].
- United Nations General Assembly Resolution 1755*, 12 października 1962, w: [file:///C:/Users/wksim/Downloads/A_RES_1755\(XVII\)-EN.pdf](file:///C:/Users/wksim/Downloads/A_RES_1755(XVII)-EN.pdf), [dostęp: 08.11.2022].
- United Nations General Assembly Resolution 1883*, 14 października 1963, w: [file:///C:/Users/wksim/Downloads/A_RES_1883\(XVIII\)-EN.pdf](file:///C:/Users/wksim/Downloads/A_RES_1883(XVIII)-EN.pdf), [dostęp: 08.11.2022].
- United Nations General Assembly Resolution 1889*, 6 listopada 1963, w: file:///C:/Users/wksim/Downloads/A_5691-EN.pdf, [dostęp: 18.04.2021].
- United Nations General Assembly Resolution 2012*, 12 października 1965, w: file:///C:/Users/wksim/Downloads/A_C-4_SR-1541-EN.pdf, [dostęp: 19.04.2021].
- United Nations General Assembly Resolution 2022*, 2 listopada 1965, w: https://digitallibrary.un.org/record/203554?ln=zh_CN, [dostęp: 08.11.2022].
- United Nations Security Council Resolution 202*, 6 maja 1965, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90482>, [dostęp: 19.04.2021].

- United Nations Security Council Resolution 216*, 12 listopada 1965, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90483>, [dostęp: 08.11.2022].
- United Nations Security Council Resolution 221*, 9 kwietnia 1966, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90501>, [dostęp: 19.04.2021].
- United Nations Security Council Resolution 232*, 16 grudnia 1966, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90502>, [dostęp: 19.04.2021].
- United Nations Security Council Resolution 253*, 29 maja 1968, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90750>, [dostęp: 19.04.2021].
- United Nations Security Council Resolution 277*, 18 marca 1970, w: <https://digitallibrary.un.org/record/90779>, [dostęp: 19.04.2021].
- United States First U. N. Veto Aids Rhodesia*, w: *St. Petersburg Times*, 18 marca 1970, w: <http://news.google.com/newspapers?nid=888&dat=19700318&id=0nYzAAAAIBAJ&sjid=-HsDAAAA-IBAJ&pg=4442,6410338>, [dostęp: 19.04.2021].
- W. Minter, E. Schmidt, *When Sanctions Worked: The Case of Rhodesia Reexamined*, w: *African Affairs*, Vol. 87, No. 347, Apr. 1988, w: <http://www.africafocus.org/editor/aa1988.php>, [dostęp: 19.04.2021].
- Wang Jian-Ye, Masha I., *The Common Monetary Area in Southern Africa: Shocks, Adjustment, and Policy Challenges*, July 2007, International Monetary Fund, w: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07158.pdf>, [dostęp: 19.04.2021].
- Watts C. P., *The Rhodesian Crisis In British Andinternational Politics, 1964-1965*, April 2006, w: <https://core.ac.uk/download/pdf/40023574.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].
- Worsnip P., *Russia and China veto U.N. Zimbabwe sanctions*, 12 lipca 2008, <https://www.reuters.com/article/us-zimbabwe-crisis-un-idUSN0917887320080712>, [dostęp: 21.04.2021].
- Wspólne stanowisko Rady 2004/161/WPZiB z dnia 19 lutego 2004 r. odnawiające środki ograniczające w odniesieniu do Zimbabwe*, nieobowiązujące od 2011 roku, w: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?uri=CELEX%3A32004E0161>, [dostęp: 21.04.2021].
- Wspólne stanowisko Rady 2007/120/WPZiB z dnia 19 lutego 2007 r. odnawiające środki ograniczające w odniesieniu do Zimbabwe*, nieobowiązujące od 2008 roku, w: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32007E0120>, [dostęp: 21.04.2021].
- Zimbabwe and SADC Call for Expeditious Preparations for Establishing a SADC Customs Union*, 31 marca 2014, w: <https://www.sadc.int/news-events/news/zimbabwe-and-sadc-call-expeditious-preparations-establishing/>, [dostęp: 19.04.2021].
- Zimbabwe Country Profile Implementation Of Agenda 21: Review Of Progress Made Since The United Nations Conference On Environment And Development, 1992 Information Provided by the Government of Zimbabwe to the United Nations Commission on Sustainable Development Fifth Session 7-25 April 1997 New York*, w: <https://www.un.org/esa/earthsummit/zimbab-c.htm>, [dostęp: 20.04.2021].
- Zimbabwe President Mugabe re-elected amid fraud claims*, 3 sierpnia 2013, w: <https://www.bbc.com/news/world-africa-23563029>, [dostęp: 20.04.2021].
- Zimbabwe Presidential Election 9-11 March 2002. The Report of the Commonwealth Observer Group*, <http://archive.kubatana.net/docs/elec/commwrep0203.pdf>, [dostęp: 20.04.2021].
- Zimbabwe, SADC and CHOGM*, SADC Barometer, Issue 4, January 2004 w: https://sarpn.org/documents/d0000715/P796-SADC_Barometer_Issue_4_Jan2004.pdf, [dostęp: 20.04.2021].
- Zimbabwe: Commonwealth ministers decide against suspension*, 31 stycznia 2002, w: <https://reliefweb.int/report/zimbabwe/zimbabwe-commonwealth-ministers-decide-against-suspension>, [dostęp: 20.04.2021].

- Zimbabwe: oświadczenie wysokiego przedstawiciela wydane w imieniu Unii Europejskiej*, 19 lutego 2021, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2021/02/19/zimbabwe-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union/>, [dostęp: 21.04.2021].
- Zimbabwe's withdrawal from the Commonwealth*, 12 December 2003, w: <https://thecommonwealth.org/history-of-the-commonwealth/zimbabwe-withdraws-commonwealth>, [dostęp: 20.04.2021].
- Zimbabwean President Mnangagwa thanks China for donation of COVID-19 vaccine*, 7 lutego 2021, https://www.fmprc.gov.cn/zfhzlt2018/eng/zfzs_1/t1851984.htm, [dostęp: 20.04.2021].
- Zins H., *Historia Zimbabwe*, Warszawa 2003.